

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.752-053.6(497.5)
316.346.32-053.6(497.5)
Prilmljeno: 19. srpnja 2011.

Vrijednosti mladih u Hrvatskoj

VLASTA ILIŠIN*

Sažetak

U članku se analiziraju vrijednosti mladih u Hrvatskoj u socijalističkom i postsocijalističkom razdoblju te se uspoređuju s vrijednostima starijih i političke elite. Komparativna analiza obavljena je na temelju podataka iz četiri empirijska istraživanja provedena 1986, 1999. i 2004. godine. Rezultati pokazuju da su dominantne vrijednosti mladih ostale stabilne, s blagim oscilacijama u rangovima. Mladi se od starijih razlikuju po svestranijim interesima, većem prihvaćanju postmaterijalističkih i manjem prihvaćanju tradicionalnih i političkih vrijednosti. Također je ustanovljeno da je optimizam mladih konstantno na visokoj razini, kao i zadovoljstvo životom, koje je izraženije nego među starijima. U svim ispitivanim segmentima politička elita primjetno se razlikuje i od mladih i od starijih. Ukupni nalazi potvrđuju da prihvaćanje promatranih vrijednosti varira s obzirom na društveno-politički kontekst te dob i socijalni status ispitanika. Kako su te varijacije ograničenog doseg, zaključak je da i ova analiza potvrđuje relativnu stabilnost vrijednosti te da se njihova međugeneracijska transmisija odvija na način koji ne ugrožava društveni kontinuitet.

Ključne riječi: vrijednosti, interesi, zadovoljstvo životom, optimizam, mladi, stariji građani, politička elita, Hrvatska

1. Uvod: vrijednosti i mladi u suvremenom društvu

Vrijednosti su razmjerno čest predmet istraživanja u društvenim znanostima, a podjednako se često koriste i kao interpretacijska kategorija u objašnjavanju mnogih društvenih pojava i procesa. Rasprostranjena primjenjivost vrijednosti kao istraživačkog fenomena objašnjiva je stavom M. Rokeacha (1973) da vrijednosti mogu biti analizirane i kao zavisne (rezultat utjecaja različitih socijalnih i kulturnih faktora)

* *Vlasta Ilišin*, znanstvena savjetnica i voditeljica znanstvenoistraživačkog projekta *Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju* u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

i kao nezavisne varijable (zasebni entiteti koji utječu na ljudsko ponašanje). Uz to, iako se vrijednosti ispituju na individualnoj razini, njihovo proučavanje prije svega omogućuje važna saznanja o određenom društvu, kao i o pojedinim društvenim grupama koje u njemu egzistiraju.

Vrijednosti su ponajprije predmet izučavanja filozofije, antropologije, psihologije i sociologije, iz čega proizlaze ne samo različiti pristupi istraživanju nego i brojne definicije pojma (Golubović, 1973; Pantić, 1977; Čulig i dr., 1982; Radin, 1988; Matić, 1990; Holland, Thomson, 1999; Ferić, 2009). K. Lindh i V. Korhonen (2010: 138) smatraju da u literaturi prevladava suglasnost kad je riječ o zajedničkim elementima pojma vrijednosti i preciziraju da je “vrijednost (1) uvjerenje (2) koje se tiče poželjnih statusa i modela ponašanja, koji (3) transcendiraju specifične situacije, (4) upravljaju selekcijom ili evaluacijom ponašanja, ljudi i događaja, a (5) određena je relativnom važnošću drugih vrijednosti koje formiraju sustav vrijednosnih prioriteta”. Takvo sažimanje dobro ilustriraju tri čuvene definicije koje su koristile generacije istraživača: C. Kluckhohna (1962: 395), koji kaže da su vrijednosti “eksplicitno ili implicitno shvaćanje, svojstveno pojedincu i karakteristično za grupu, nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije”, M. Rokeacha (1973: 5), za kojega je vrijednost “trajno vjerovanje da je specifičan način ponašanja ili egzistencije osobno ili društveno poželjniji od suprotnog ili obratnog načina ponašanja ili egzistencije”, i S. Schwartza (1992, prema Ferić, 2009: 33), koji vrijednosti određuje “kao poželjne ciljeve, različite važnosti, koji djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovu životu”. Citiranim definicijama treba dodati i jednu koja se često koristi u domaćim društvenim znanostima, a to je razmjerno ekstenzivno određenje D. Pantića (1977: 277) po kojemu su vrijednosti “relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinca (dispozicije) i grupa (elementi društvene svesti), formirane međusobnim delovanjem istorijskih, aktuelnosocijalnih i individualnih činilaca, koje zbog tako pripisane poželjnosti usmeravaju ponašanje svojih nosilaca ka određenim ciljevima”.

Iz navedenih definicija izdvajamo elemente značajne za razumijevanje vrijednosti u ovom radu. Prvo, to je poželjnost čiji je izvor u ljudskim potrebama¹ i zahtjevima socijalne okoline. Poželjnost upućuje na aspirativnu dimenziju (ciljevi kojima se teži), ali govori i o važnosti koja se pridaje određenim aspektima živo-

¹ U svim se poimanjima vrijednosti polazi od teorije potreba A. H. Maslowa (1962), prema kojemu ljudi pri zadovoljavanju potreba slijede određenu hijerarhiju: prvo se zadovoljavaju temeljne potrebe ili potrebe nižeg reda, a tek potom one višeg reda, odnosno kognitivno kompleksnije potrebe (rasta i samoaktualizacije). Dakle, ako nisu zadovoljene fundamentalne potrebe koje osiguravaju opstanak i sigurnost, nema uvjeta za pojavljivanje kompleksnijih potreba koje se odnose na više vrijednosti.

ta (pri čemu se ne želi toliko nešto postići koliko zadržati već ostvareno).² Drugi određujući element jest stabilnost vrijednosti kao relativno trajne komponente ljudske svijesti, a što osigurava nužan kontinuitet u razvoju pojedinca i društva, kao i održavanje stabilnosti ponašanja u različitim situacijama. No vrijednosti nisu potpuno nepromjenjive jer, osim što ovise o osobinama pojedinca, na njih utječe i društvena okolina. Otuda pod utjecajem promjena u društvu – koje se nužno reflektiraju na socijalizacijske agense³ uključene u proces formiranja vrijednosti – može doći i do promjena važnosti pojedinih vrijednosti, pa i cijelog sustava vrijednosti. Treći je moment hijerarhijska organiziranost vrijednosti koja proizlazi iz različite važnosti koja se pridaje pojedinim vrijednostima. Pritom naglasak nije na razlikovanju vrijednosti nižeg i višeg reda, nego na stupnjevima poželjnosti koji se pripisuju promatranim vrijednostima. Četvrto, smatra se da vrijednosti djeluju na ponašanje pojedinca i grupa, jer uz kognitivnu i afektivnu sadrže i bihevioralnu komponentu. To, dakako, ne znači da se iz sustava vrijednosti potpuno pouzdano može predvidjeti ponašanje subjekta u određenim situacijama (jer razne okolnosti mogu prisiliti pojedinca da se ne ponaša u skladu sa svojim vrijednostima) niti se iz ponašanja može uvijek pouzdano zaključivati o vrijednostima (a što ovisi o tome koliko su određena ponašanja pod utjecajem drugih faktora). Otuda vrijednosti kao “kognitivni konstrukti” imaju ulogu kako u motivaciji tako i pri opravdavanju ponašanja (Martynowicz, 2006: 3). Peto, valja još jednom naglasiti da su vrijednosti plod interakcije individualnih, socijalnih i povijesnih čimbenika, a zbog takve etiologije vrijednosni su prioriteti podložni promjenama i u vremenu i u prostoru.

Ostavljajući ovdje po strani utjecaj individualnih značajki (osobina ličnosti) na formiranje vrijednosti, pozornost se usmjerava na društvene faktore. Pri problematiziranju odnosa vrijednosti i društva logično je poći od socio-povijesnih uvjetovanosti i promjena koje se događaju na tom planu. U tu svrhu najčešće se koristi teorija modernizacije koja počiva na tezi da ekonomski razvoj rezultira dalekosežnim promjenama na socijalnom i kulturnom planu. Kada je riječ o vrijednostima, utjecajni teoretičari modernizacije (Inglehart, 1977, 1997; Giddens, Beck, Lash, 1994; Inglehart, Baker, 2000; Beck, Beck-Gernsheim, 2002) govore o tome kako

² Takvo prepletanje dimenzija vrijednosti može otežati interpretaciju rezultata empirijskih istraživanja, jer “ne možemo biti sigurni koju težinu dati projektu (namjeri da se nešto stekne), osobnim frustracijama (činjenici da nečega nema) ili iskustvu (zadovoljstvo da se ipak nešto posjeduje) u vrednovanju nečega” (Radin, 2002: 47).

³ Premda je to općepoznato, podsjetit ćemo da su agensi socijalizacije relativno brojni: obitelj, prijatelji i vršnjačke skupine, obrazovne ustanove, radna sredina, crkva, mediji, sindikati, političke organizacije, lokalna i šira zajednica. Također se zna da je utjecaj tih agenasa nejednak u pojedinim fazama života i različitim društvima (Lindh, Korhonen, 2010).

socio-ekonomski razvoj tzv. zapadnih društava u posljednjih nekoliko desetljeća utječe na slabljenje tradicionalnih vrijednosti (obitelj, religija) i snaženje prvo materijalističkih (socijalni standard i sigurnost), a potom i postmaterijalističkih vrijednosti (samoaktualizacija i individualizacija). Takva globalna slika sugerira linearno kretanje u društvenom razvoju, pa otuda i jedan smjer promjena vrijednosti, no u model su ugrađene i pretpostavke o mogućnosti promjena socijalnih okolnosti (primjerice, regresija blagostanja prema materijalnoj oskudici ili sigurnosnoj ugroženosti) i, posljedično, revitalizaciji vrijednosti za koje se smatralo da su oslabljene ili napuštene.

Unutar tako naznačenih socio-ekonomskih i povijesno-kulturnih pomaka – koji se primarno registriraju na razini pojedinih društava – u formiranju vrijednosti sudjeluje još niz faktora koji doprinose više ili manje izraženom vrijednosnom pluralizmu, kao i varijacijama vrijednosti kroz vrijeme ili po društvenim skupinama. U istraživanjima se standardno ispituje utjecaj dobi, spola, obrazovanja, socio-ekonomskog statusa, socijalnog porijekla (uključujući socijalni status roditelja i urbaniziranost uže sredine) te političkih preferencija i religioznosti (kao vjeroispovijesti i/ili religijske samoidentifikacije) (Rokeach, 1973; Čulig i dr., 1982; Radin, 1988, 2002, 2007; Schwartz, Huismans, 1995; Schwartz, Rubel, 2005; Ferić, 2009), no razmatra se i povezanost vrijednosti s hobijima, obrascima provođenja slobodnog vremena, odnosom prema autoritetima, životnim strahovima i zadovoljstvom životom (Pantić i dr., 1981; Ilišin, 1988, 2002a, 2007c; Bromwick, Swallow, 2001; Thomson, Holland, 2002; Casas i dr., 2007).

Vrijednosti mladih zanimljiv su predmet istraživanja jer omogućuju stjecanje uvida u (dis)kontinuitet novih generacija, a time i suvremenih društava. Riječ je o tome da su mladi, kod kojih proces socijalizacije još nije dovršen, više izloženi različitim utjecajima iz društvene okoline nego starija populacija, pa se i eventualne promjene kod njih ranije registriraju. Otuda se “proučavanjem mladih istodobno dobiva uvid u postojeće procese i odnose u danom društvu, ali otkrivaju i trendovi koji anticipiraju vjerojatna buduća kretanja” (Ilišin, Radin, 2002: 15). S time su u skladu i očekivanja suvremenog društva u pogledu mlade generacije – od nje se očekuje da, s jedne strane, bude nastavljatelj i čuvar postojećeg, a, s druge strane, nosilac novoga i drukčijega, što je nužno za adekvatnu prilagodbu današnjeg društva sve dinamičnijim globalnim promjenama. Takvim zahtjevima nije lako odgovoriti, pa su mladi često prokazivani ili kao nedovoljno prilagođeni ili kao razočaravajući konformisti (Bromwick, Swallow, 2001).

Sazrijevanje i ulazak u svijet rada i odraslih uvijek je bio tegoban proces, a danas je sve dugotrajniji i suočen s rizicima kojih su nekadašnje generacije mladih bile uglavnom pošteđene. Tako su brojne studije o suvremenoj mladeži (npr. Furlong, Cartmel, 1997; Roche, Tucker, 1997; Wyn, White, 1997; Miles, 2000; France,

2007; Kehily, 2007) u velikoj mjeri zaokupljene pitanjem stjecanja identiteta u današnjem pluralnom, globaliziranom i nesigurnom svijetu. Upravo su vrijednosti jedan od ključnih elemenata u procesu izgradnje identiteta jer one “govore nešto o velikim pitanjima: tko smo, odakle dolazimo, kamo idemo, kako možemo definirati svoj identitet, što želimo postati, što mislimo o drugima ili različitosti? I, konačno: što daje osnovni smisao našim životima?” (Lindh, Korhonen, 2010: 138). Takva pitanja posebno muče mlade koji prolaze kroz intenzivan proces socijalizacije, iako se identitet razvija i mijenja cijeloga života. Kao što istraživači mladih sugeriraju, u promjenjivom svijetu, gdje su kolektivne i zajedničke vrijednosti fragmentirane, formiranje identiteta i integriteta na individualnoj razini zahtjevan je proces. Opađanje utjecaja tradicije i socijalnih institucija zbiva se usporedo sa snaženjem trenda individualizacije, a rastuća vjera u vlastite sposobnosti i osobni autoritet povećava i individualnu odgovornost za donošenje odluka o tome što je dobro, a što loše (Giddens, 1991). Ili, kao što primjećuje U. Beck (1992), iako pojedinci ne mogu umaći strukturalnim silama u društvu, oni mogu odlučiti koje će od tih sila uvažavati, a koje ignorirati.

Ukratko, “u dinamičnom i globaliziranom svijetu ključne su sposobnosti za razumijevanje i svladavanje različitih socijalnih i kulturnih realnosti te za konstruiranje vlastitog identiteta i vrijednosno utemeljenog pogleda na svijet, osobito kad je riječ o mladim ljudima” (Lindh, Korhonen, 2010: 137). Isti autori naglašavaju da su vrijednosti konstitutivni elementi shvaćanja života (pogleda na svijet, svjetonazora), a kontekst u kojem se formira pogled na svijet za mnoge je mlade obilježen nesigurnošću što se tiče zapošljavanja i osiguranja vlastitog mjesta u društvu, pri čemu su neki ostavljeni bez nade i perspektive. Drugim riječima, pogled na svijet mladih zasniva se na usvojenim vrijednostima, ali inkorporira i percepciju budućnosti koja se može doživljavati kao izrazito neizvjesna. Na istom je tragu i povezivanje vrijednosti sa zadovoljstvom životom (Salmela-Aro, Nurmi, 1997; Cummins, 1998; Huebner, 2004; Casas i dr., 2007), pri čemu se opće zadovoljstvo životom⁴ razumijeva kao “globalna evaluacija života” (Diener i dr., 1985), što znači kao svojevrsna vrijednost.

Sve ranije spomenute teškoće pri izgradnji vlastita identiteta s kojima se susreću mladi u razvijenim dijelovima svijeta – u što je uključeno i formiranje sustava vrijednosti – pogađaju i mlade u tranzicijskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj. Me-

⁴ Kao integralni dio pogleda na svijet opće zadovoljstvo životom nadilazi zbroj zadovoljstava pojedinim područjima života, no obje se vrste zadovoljstva, osim individualnim, objašnjavaju i socio-kulturnim razlikama (Salmela-Aro, Nurmi, 1997; Diener i dr., 2000; Casas i dr., 2007). No unatoč stanovitim razlikama između pojedinih zemalja (kultura) i društvenih grupa istraživanja su pokazala da je većina ljudi u umjereni i visokorazvijenim zemljama zadovoljna svojim životom (Ehrhardt i dr., 2000).

đutim, mladi u tranzicijskim zemljama suočavaju se s globalno prisutnim rizicima koji se dodatno produbljuju i proširuju (Eisenstadt, 1992; Wallace, Kovatcheva, 1998; Wyn, Dwyer, 1999; Ule i dr., 2000; Kovatcheva, 2001; Tomić-Koludrović, Leburic, 2001; Ilišin, Radin, 2002, 2007; Roberts, 2003; Walter, 2006). Njihovo odrastanje u jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom: s jedne strane, mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost, a, s druge strane, taj se proces odvija u društvu koje se također transformira. Tako se socijalizacija mladih u tranzicijskim društvima odvija u uvjetima u kojima su društvene institucije i norme koje su usmjeravale ulazak u svijet odraslih nestale ili se i same temeljito preobražavaju. Pritom se osobito ističe problem da je dio nekadašnjih društvenih vrijednosti uglavnom devalviran, uslijed čega međugeneracijska transmisija postaje upitna, a da se nove vrijednosti razmjerno sporo instaliraju i interioriziraju, pa su mladi u većoj mjeri prepušteni individualnoj potrazi za identitetom, integritetom i vlastitim životnim ciljevima.

U Hrvatskoj se ta potraga zbiva u društvu u kojem je u tranzicijskom razdoblju umjesto detradicionalizacije (Beck, 1992) na djelu bio proces retradicionalizacije (Županov, 1995). Ta je tendencija rezultirala revitalizacijom tradicionalnih i jačanjem materijalističkih vrijednosti (potonje potaknute promjenom socioekonomskog sustava) te polaganim rastom prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti (Županov, 1995; Cifrić, 1996; Karajić, 2000; Labus, 2000; Radin, 2007). Dogodila se svojevrsna pluralizacija vrijednosti, što se prepoznaje u dominaciji mješovitih tipova vrijednosnih orijentacija (Cifrić, 1996; Karajić, 2000), a iz čega se može zaključiti da proces retradicionalizacije nije zaustavio, nego tek usporio modernizaciju hrvatskog društva.

Naznačena kretanja predstavljaju društveni kontekst unutar kojeg se u ovom radu propituju i vrijednosti mlade populacije u Hrvatskoj. Usredotočenost na mlade u ispitivanju eventualnih promjena vrijednosti u hrvatskom društvu proizlazi iz načelne pretpostavke da su mladi minimalno opterećeni socijalističkim nasljeđem jer se njihova socijalizacija odvijala u novom društvenom i političkom poretku. Dosadašnja istraživanja pokazala su kakve su bile vrijednosti mladih u kasnom socijalizmu (Čulig i dr., 1982; Ilišin, 1988; Radin, 1988) i ukazala na neke promjene nastale paralelno sa socijalnom, kulturnom i političkom transformacijom hrvatskog društva (Tomić-Koludrović, Leburic, 2001; Ilišin, 2002a, 2007c; Radin, 2007; Ferić, 2009). Iako zbog korištenja različitih polazišta i instrumenata postojeći istraživački uvidi nisu potpuno usporedivi, dosadašnje spoznaje mogu se koristiti kao valjan referentni okvir za komparativne analize koje slijede.

2. Metodološka objašnjenja

Glavni su predmet ove analize vrijednosti mladih u Hrvatskoj te njihovo opće zadovoljstvo životom i odnos prema budućnosti kao indikatori shvaćanja života. U analizi se polazi od nekoliko pitanja. Prvo, koliko su vrijednosti stabilne u društvu koje prolazi kroz korjenite društvene i političke transformacije? Drugo, ukazuju li vrijednosti mladih na trend društvenog kontinuiteta ili diskontinuiteta? Treće, mogu li se mladi po vrijednostima i shvaćanju života prepoznati kao nova i drukčija generacija građana u suvremenoj Hrvatskoj?

Polazeći od tih pitanja i dosadašnjih spoznaja o utjecaju društvene okoline, dobi i socijalnog statusa na formiranje vrijednosti, određena su dva osnovna cilja ove analize: ustanoviti i interpretirati opseg i smjer promjena nastalih u hijerarhiji vrijednosti mladih u Hrvatskoj tijekom kasnog socijalističkog i tranzicijskog razdoblja te detektirati eventualne specifičnosti mladih u usporedbi s drugim promatranim društvenim skupinama. Iz tako postavljenih ciljeva proizlaze i dvije temeljne hipoteze. Prva je pretpostavka da su promjene društvenog i političkog poretka utjecale na hijerarhiju vrijednosti mladih, a druga je da dob i socijalni status utječu na varijacije u hijerarhiji ispitivanih vrijednosti i aspekata shvaćanja života.

Tako formulirani ciljevi i hipoteze zahtijevaju komparativnu analizu na dvjema razinama: jedna prati dinamiku vrijednosti, što podrazumijeva detektiranje promjena unutar populacije mladih usporedbom istraživanog fenomena u različitim vremenskim točkama, a druga se tiče usporedbe mladih s drugim društvenih skupinama u istoj vremenskoj točki. Prvu vrstu komparativne analize omogućuje longitudinalno praćenje istraživanih fenomena na istom tipu uzorka i korištenjem identičnog istraživačkog instrumenta, a drugu vrstu komparacije osigurava zahvaćanje istraživane pojave korištenjem istovjetnih varijabli (instrumenta) na uzorcima različitih društvenih skupina. Usporedbe se obavljaju isključivo na razini osnovne distribucije odgovora ispitanika kako bi eventualne sličnosti i razlike bile što jasnije evidentirane.

Podaci su prikupljeni u četiri empirijska istraživanja provedena na uzorcima ispitanika iz cijele Hrvatske,⁵ od kojih je jedno bilo realizirano u socijalističkom, a tri u tranzicijskom razdoblju. Uzorci ispitanika su sljedeći:

- 1986. godine 1250 mladih u dobi od 15 do 27 godina
- 1999. godine 1700 mladih u dobi od 15 do 29 godina

⁵ Sva su istraživanja provedena u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu: *Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Hrvatske* (1986), *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* (1999), *Mladi i europski integracijski procesi* (2004) i *Društveni status i vrijednosti hrvatske političke elite* (2004).

- 2004. godine 2000 mladih u dobi od 15 do 29 godina i kontrolni uzorak od 1000 osoba starijih od 30 godina
- 2004. godine 184 predstavnika hrvatske političke elite⁶ (54 dužnosnika na nacionalnoj i 130 dužnosnika na lokalnoj razini,⁷ odnosno 77 članova izvršnih tijela te 107 članova predstavničkih tijela vlasti).

Uzorci mladih u korištenim istraživanjima bili su konstruirani na identičan način, tj. stratificirani su po broju stanovnika u regijama (županijama) te urbanim i ruralnim naseljima. To omogućuje valjane komparacije rezultata ispitivanja mladih iz različitih godina provođenja istraživanja.

Za razumijevanje rezultata usporedbe mladih, starijih i političke elite iz 2004. godine potreban je uvid u strukturu tih triju uzoraka ispitanika jer postoje indikativne međusobne razlike (tablica 1).

Tablica 1: Struktura uzorka mladih, starijih i političke elite 2004. (%)

Obilježja ispitanika	Mladi	Stariji	Politička elita
<i>Spol</i>			
Ženski	49	51	12
Muški	51	49	88
<i>Stupanj obrazovanja</i>			
OŠ i niži	27	19	0
Trogodišnja srednja škola	18	20	5
Četverogodišnja srednja škola	44	36	11
Viša škola, fakultet	11	24	48
Magisterij, doktorat	0	1	36
<i>Socioprofesionalni status</i>			
Učenici	23	–	–
Studenti	21	–	–

⁶ Radi se o tzv. položajnoj političkoj eliti (Adam, Tomšič, 2002) i planirani je uzorak obuhvaćao 250 dužnosnika: predsjednika Republike, predsjednika i članove Vlade RH, državne tajnike, predsjednika i potpredsjednike Hrvatskog sabora, predsjednike saborskih odbora i klubova zastupnika, župane i predsjednike županijskih skupština te gradonačelnike i predsjednike gradskih vijeća. Realizirano je 74% planiranog uzorka, a podbačaj je osobito prisutan na nacionalnoj razini, što je posljedica odbijanja članova tadašnje Vlade RH, kao i znatnog broja saborskih dužnosnika iz redova HDZ-a, da sudjeluju u anketiranju.

⁷ Uzorkom su, uz svih 20 županija i grad Zagreb, bili obuhvaćeni samo oni gradovi (ukupno 56) u kojima su anketirani i mladi i stariji građani.

Obilježja ispitanika	Mladi	Stariji	Politička elita
Nezaposleni	21	21	–
Zaposleni	35	50	92
Umirovljenici	–	29	8
<i>Mjesto rođenja</i>			
Selo	43	58	42
Manji grad	31	23	46
Makroregionalni centar	11	9	8
Zagreb	15	10	4
<i>Mjesto stanovanja</i>			
Selo	43	43	15
Manji grad	29	30	65
Makroregionalni centar	10	10	6
Zagreb	17	17	14
<i>Religijska samoidentifikacija</i>			
Religiozni	74	76	67
Neodlučni	16	12	11
Nereligiozni	10	12	22
<i>Stranačko članstvo</i>			
Članovi političke stranke	5	9	89
Nisu članovi političke stranke	95	91	11

Prikazane podatke treba dopuniti informacijom da je prosječna dob mladih bila nepune 23 godine, pri čemu ih je otprilike po trećina bila u dobnim kohortama od 15-19, 20-24 i 25-29 godina. Prosječna dob starijih i političke elite bila je 50 godina, s tim da je u oba uzorka najzastupljenija bila dobná kohorta od 40 do 59 godina – među starijima s 50%, a među političarima s čak 73%.⁸

Najkraći komentar svodi se na upozorenje na značajne disproporcije između tri skupine ispitanika. U tom smislu osobito se ističu podaci koji se tiču obrazovanja: mladi ostavljaju sliku najslabije obrazovanih, dok politička elita po postignutoj razini formalnog obrazovanja enormno odstupa od opće populacije. Prosječno niža obrazovna postignuća mladih izravno su povezana s njihovom dobi, jer više od

⁸ Ta je dobná kohorta akcentirana zato što je upravo za političku elitu karakteristično da velikom većinom pripada sredovječnoj populaciji, odnosno da među parlamentarnim političarima dominiraju oni koji su u dobi od 40 do 59 godina (Ilišin, 2007b: 70).

polovice njih u uzorku nije još ni moglo steći akademsko obrazovanje,⁹ a trećina ni srednjoškolsko (jer su još pohađali srednju školu). S druge strane, čak 84% ispitanih političara posjeduje akademsko obrazovanje (unutar čega je više od dvije petine onih koji su stekli magisterij ili doktorat znanosti), što potvrđuje već ustanovljenu tendenciju (Ilišin, 2007b) da je postignuti stupanj obrazovanja jedan od važnijih kriterija za izbor političara na odgovorne dužnosti u tijelima vlasti.

Obrazovanje nije jedino obilježje po kojem se politička elita značajno razlikuje i od mladih i od starijih građana. Velike su razlike uočljive još u pogledu spola (gdje se vidi izrazita podzastupljenost žena na odgovornim političkim dužnostima), rezidencijalnog statusa (što je posljedica konstrukcije uzorka) i, očekivano, članstva u političkim strankama.¹⁰ Zbir svih tih odstupanja od podataka za opću populaciju izdvaja političku elitu kao jasno diferenciranu skupinu za koju se može pretpostaviti da će se primjetno razlikovati od ostale dvije promatrane skupine ispitanika u pogledu analiziranih fenomena.

3. Vrijednosti: stabilnost i promjene

M. Rokeach (1973: 347) dijeli vrijednosti na dva osnovna tipa: terminalne i instrumentalne, pri čemu se terminalne vrijednosti odnose na “poželjne egzistencijalne ciljeve”, a instrumentalne na “poželjne načine ponašanja”. U sadržajnom smislu vrijednosti se mogu podijeliti u dvije velike skupine – individualne i društvene vrijednosti – a u tim okvirima na niz podskupina povezanih s raznim područjima osobnog i društvenog života, odnosno s različitim i brojnim potrebama (Rokeach, 1973; Pantić i dr., 1981; Čulig i dr., 1982; Ferić, 2009).

U ovom radu analiziramo oba tipa vrijednosti koje su longitudinalno ispitivane, a sadržajno obuhvaćaju individualne i društvene vrijednosti, odnosno interese, životne ciljeve i političke vrijednosti.

⁹ Primjerice, prema podacima iz popisa stanovništva 2001. godine u dobnoj kohorti 25-29 godina 17% mladih imalo je dovršenu višu školu ili fakultet (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003: 63). S obzirom na ekspanziju ustanova tercijarnog obrazovanja i efekte tzv. Bolonjske reforme može se očekivati da će ovogodišnji popis stanovnika pokazati porast akademski obrazovane mlade populacije.

¹⁰ Što se stranačke pripadnosti tiče, u uzorku političara bilo je 28% članova HDZ-a, 16% članova SDP-a, 13% članova HSS-a, 8% članova HSLS-a, 6% članova HNS-a, 5% članova IDS-a, 3% članova PGS-a te 10% članova drugih političkih stranaka (DC, HSP, HSU, Libra, LS, SDSS). Takva stranačka struktura ukazuje na neadekvatnu zastupljenost HDZ-a s obzirom na njegovu veću participaciju u tijelima vlasti na svim razinama, a kako je riječ o stranci koja se deklarira kao demokršćanska, valja imati na umu kako se deficit takve političke orijentacije može odraziti na dobivene rezultate.

3.1. Individualne i društvene vrijednosti

Za analizu individualnih i društvenih vrijednosti koristimo dva seta varijabli: jedan sadrži deklarirane interese (samoprocjena razvijenosti osobnog zanimanja za ispitivane pojave), a drugi određene okolnosti i situacije u osobnom i društvenom životu za koje ispitanici određuju stupanj poželjnosti.

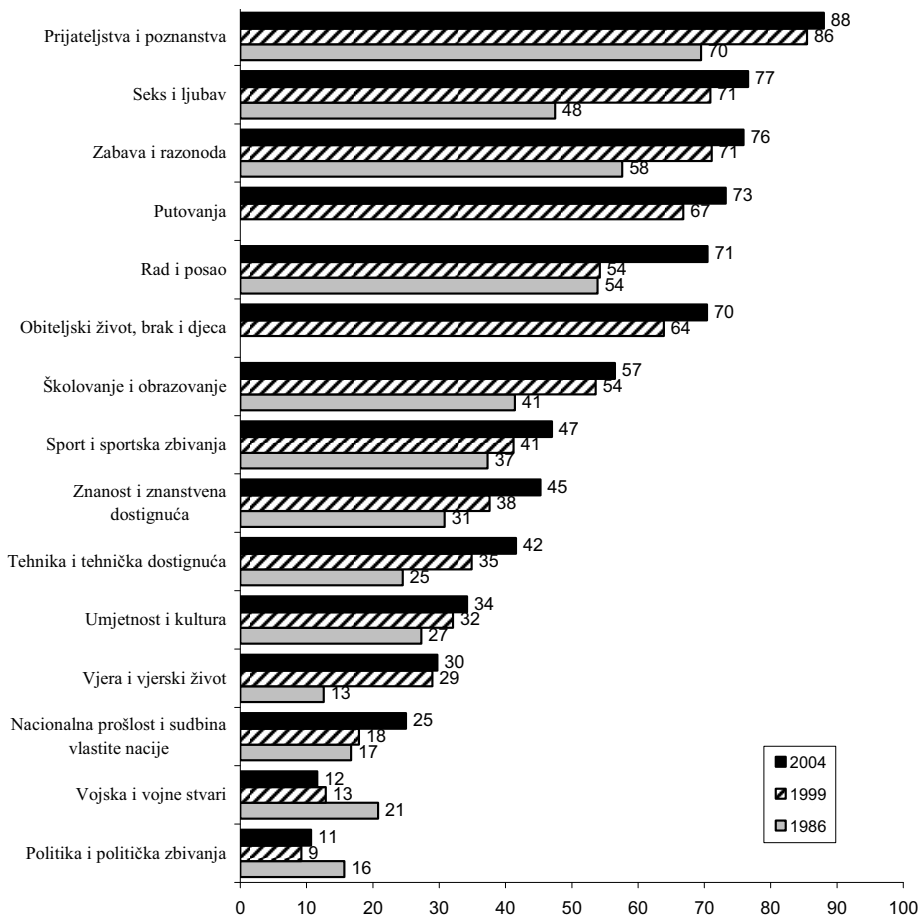
Interese ili zanimanje za određene stvari i pojave D. Pantić (1980: 29) definira kao “jedan oblik (uglavnom terminalnih) vrednosti za koje je karakteristična zaokupljenost svesti omiljenim sadržajima i/ili bavljenje izabranim aktivnostima”. Ovdje su oni mjereni na trostupanjskoj ljestvici (1 = nikakav, 2 = osrednji, 3 = velik), a u analizi se koristi distribucija odgovora samo na najvišem stupnju, koji najbolje odgovara shvaćanju vrijednosti. U grafikonu 1 prikazana je hijerarhija interesa mladih u tri vremenske točke, pri čemu je rangiranje obavljeno na osnovi odgovora ispitanika 2004. godine.

Usporedba socijalističkog i tranzicijskog razdoblja – osobito 1999. godine – u prvi plan stavlja tendenciju znatnog porasta interesa za gotovo sve promatrane pojave,¹¹ osim za dvije: vojsku i vojne stvari te politiku i politička zbivanja. Zanimljivo je pritom da su iskazani interesi nastavili rasti do 2004. godine, uključujući i onaj za politiku (premda još nije dosegao razinu iz 1986. godine), a jedino je interes za vojsku nastavio slabjeti. Intrigira to da, već i u socijalizmu slabo izraženi, interesi za vojsku i politiku opadaju u tranzicijskom razdoblju, u kojem su okolnosti bitno promijenjene: Hrvatska ima vlastitu vojsku ovjenčanu pobjedom u Domovinskom ratu, a višestranački sustav omogućuje izbor između više političkih opcija. Utoliko se pad interesa može promatrati kao implicitna kritika političkih aktera i institucija, dok je pad interesa za vojsku vjerojatno posljedica ulaska u mirnodopsko razdoblje (u kojem su tada jačali i zahtjevi za ukidanjem vojnog roka te ustrojavanjem profesionalne vojske). Pretpostavka je, naime, da bi nove okolnosti trebale stimulirati interese za vojsku i politiku, što se, uostalom, dogodilo s interesima za religiju i naciju. Na potonje su interese društvene okolnosti – u kojima je pripadnost hrvatskoj naciji i katoličkoj vjeroispovijesti dovedena u prvi plan kao ključna komponenta identiteta – djelovale stimulativno, premda ne u mjeri koja bi ih “odlijepila” od začelja ljestvice. Međutim, registrirani porast interesa za naciju i vjeru ujedno je pokazatelj utjecaja procesa retradicionalizacije koji je i u pogledu interesa polučio primjetne učinke.

Gledajući ispitivane interese integralno, može se zaključiti kako je transformacija hrvatskog društva iz socijalističkog u tranzicijsko pogodovala snaženju gotovo svih ispitivanih interesa, na osnovi čega bi se moglo pretpostaviti da su društvene promjene doživljene kao stvaranje novih mogućnosti na planu osobnog i društve-

¹¹ 1986. godine interesi za putovanja te obiteljski život, brak i djecu nisu ispitivani.

Grafikon 1: Hijerarhija interesa mladih 1986-2004. (%)

nog života. Ipak, može se pretpostaviti da je jačanje interesa barem djelomice reakcija na sužavanje životnih perspektiva i dostupnosti nekih resursa. Ukratko, veća zainteresiranost za niz životnih područja može biti posljedica kombiniranog utjecaja rastućih aspiracija i frustracija.

Međutim, generalni porast interesa za niz pojava nije rezultirao značajnim promjenama u hijerarhiji interesa (osim što je zanimanje za seks i ljubav znatno poraslo). I u socijalističkom i u tranzicijskom razdoblju dominantni su interesi koji konstituiraju sferu privatnosti, a unutar nje oni koji pripadaju hedonističkoj orijentaciji (Thomson, Holland, 1999; Martynowicz, 2006; Casas i dr., 2007). Hedoni-

zam, koji uključuje, za mlade razumljivu, potrebu za socijalnim kontaktima i upoznavanjem novih ljudi i krajeva, ne pretpostavlja nužno samo traganje za užitkom, nego i za novim spoznajama stečenim na ugodan način, a što je itekako u funkciji izgradnje identiteta (Bromwick, Swallow, 2001). U svakom slučaju, naglašeni hedonizam upotpunjen je velikom zainteresiranošću za rad, obrazovanje i obitelj, što zaokružuje sliku o individualističkoj orijentaciji mladih. U tom je kontekstu zanimljiv velik rast interesa za rad i posao 2004. godine – premda to nije rezultiralo značajnim promjenama u rangovima – što bi se moglo dovesti u vezu sa sve težim zapošljavanjem u posrnulom hrvatskom gospodarstvu, kao i s porastom ambicija mladih za stjecanje materijalnih dobara u društvu koje afirmira tržišno i potrošačko ponašanje.

Interesi za sport, tehniku, znanost te umjetnost i kulturu uglavnom su osrednje zastupljeni, a riječ je o sadržajima koji imaju razvojni i spoznajni potencijal te upućuju na različite afinitete unutar populacije mladih. Oni su, očito, trajna, premda ne jako izražena sastavnica njihova života, koji taj život obogaćuju sadržajima koji nadilaze zadovoljavanje potreba za sigurnošću i zabavom.

Pozicioniranje interesa koji pripadaju sferi javnosti – ponajprije politika i vojska, a zatim vjera i nacija, koje su uzdignute na razinu društvene poželjnosti – na začelju ljestvice ukazuje na distanciranje mladih od društvenosti. No među tim su interesima i oni koji ujedno pokazuju da su među mladima tradicionalne vrijednosti, s izuzetkom obitelji, relativno slabo raširene, iako pokazuju tendenciju stalnog rasta. Buduća istraživanja trebala bi pokazati nastavlja li se taj trend ili je jačanje tradicionalnih vrijednosti dostiglo svoj vrhunac, nakon čega se može očekivati njihovo stabiliziranje na ostvarenoj razini prihvaćenosti, a možda i početak njihova slabljenja.

Koliko su se interesi mladih 2004. godine razlikovali od interesa starijih i političke elite pokazuju podaci u tablici 2.

Usporedba na osnovi dobi pokazuje da su mladi za većinu promatranih pojava zainteresiraniji od starijih, a znakovito je da iskazuju primjetno manje interesa za obitelj, politiku, naciju i vjeru te umjetnost i kulturu. Riječ je poglavito o interesima koji konstituiraju set tradicionalnih vrijednosti, što odgovara i nalazima drugih istraživanja u nas i u svijetu. S druge strane, mladi su znatno više zainteresirani za pojave koje pripadaju hedonističkoj orijentaciji, što je također dobro poznato iz dosadašnjih istraživanja. Orijentacija na hedonizam povezana je sa životnim ciklusima: paralelno sa sazrijevanjem i preuzimanjem trajnih društvenih uloga i obveza ljudi postaju više zaokupljeni socijalnom sigurnošću i stabilnošću nego uzbuđenjima, izazovima i promjenama. O tome svjedoče i podaci iz tablice 2, koji pokazuju da su stariji općenito više od mladih zainteresirani za pojave iz javne sfere. Dok su mladi u svom svakodnevnom životu primarno zaokupljeni druženjima, zabavom i

Tablica 2: Komparativni prikaz hijerarhije interesa 2004. (%)¹²

Interesi	Mladi	Stariji	Politička elita
Prijateljstva i poznanstva	(1) 88	(3) 74	(5) 67
Seks i ljubav	(2) 76	(4) 52	(7) 54
Zabava i razonoda	(3) 76	(7) 48	(13) 30
Putovanja	(4) 73	(5) 51	(8) 50
Rad i posao	(5) 71	(2) 87	(1) 89
Obiteljski život, brak i djeca	(6) 70	(1) 89	(2) 86
Školovanje i obrazovanje	(7) 55	(6) 49	(3) 71
Sport i sportska zbivanja	(8) 47	(13) 32	(12) 36
Znanost i znanstvena dostignuća	(9) 45	(8) 43	(6) 60
Tehnika i tehnička dostignuća	(10) 42	(10) 38	(10) 47
Umjetnost i kultura	(11) 34	(11) 38	(11) 45
Vjera i vjerski život	(12) 30	(9) 41	(14) 22
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	(13) 25	(12) 35	(9) 50
Vojska i vojne stvari	(14) 12	(15) 9	(15) 8
Politika i politička zbivanja	(15) 11	(14) 21	(4) 70

traganjem za novim iskustvima, stariji su usredotočeni na obitelj i posao, uz održavanje uspostavljenih socijalnih kontakata i mreža, a koje nisu osobito povezane sa zabavom i razonodom.

Unatoč dobnim razlikama znakovite su sličnosti između mladih i starijih, na što ukazuju rangovi interesa. Naime, apostrofirana odstupanja rezultirala su značajnim razlikama u rangovima nekoliko “generacijski karakterističnih” interesa, kao što su obiteljski život, zabava i razonoda, rad i posao te seks i ljubav, dok su u pogledu ostalih interesa te razlike minimalne ili ih uopće nema. Otuda se može reći da je hijerarhijska struktura interesa relativno stabilna s obzirom na dob ispitanika, uz neka generacijski prepoznatljiva odstupanja. To ujedno znači da mladi ne izgrađuju neke bitno drukčije interesne orijentacije, nego da su ustanovljene specifičnosti prolazne naravi, odnosno prateća pojava promjena u životnim ciklusima.

U ovom je kontekstu ipak najzanimljivija usporedba s političkom elitom, koja se od starijih razlikuje po nizu elemenata socijalnog statusa, a od mladih još i po

¹² U tablici 2, kao i u naredne tri tablice, u zagradama su navedeni rangovi ispitivanih fenomena za svaku pojedinu skupinu ispitanika, a redosljed pojava upisan je na osnovi rangova dobivenih ispitivanjem mladih.

dobi. Drugim riječima, politička elita objedinjava i generacijske i statusne razlike, pa je utoliko intrigantnije razmotriti intenzitet i smjer razlika u deklariranim interesima. Već je na prvi pogled uočljivo znatno diferenciranje političke elite i od mladih i od starijih građana u iskazanim interesima, promatrano i na razini postotaka odgovora i na razini rangova. Prvo, politička elita izražava veći interes i od mladih i od starijih za većinu ispitivanih interesa – jedino je njihov interes za zabavu i razonodu, vjeru i vojsku slabiji nego u mladih i starijih. Znatno slabiji interes za zabavu i razonodu mogao bi se objasniti većim brojem obveza (a možda i oprezom pred javnošću koja pozorno prati opuštanja političara), no intrigantna je slabija zainteresiranost za vjeru i vojsku. Religija u hrvatskim okolnostima ima važnu društvenu, pa i političku ulogu, a vojska je svuda i političko pitanje, pa je na osnovi ovdje raspoloživih podataka moguće samo nagađati što je u pozadini dobivenih rezultata. Moguće je tek spekulirati da su profesionalizacija vojske i iščekivanje pridruživanja NATO-u političare “rasteretili” brige oko tog aspekta državne odgovornosti, kao i da je vjera nešto što prihvaćaju uglavnom na manifestnoj razini.

Na drugoj su strani interesi za politiku, naciju, obrazovanje i znanost, koji su među političarima znatno izraženiji nego među mladim i starijim građanima. Potonje se razlike svakako mogu objasniti poslom kojim se političari bave (radi se o područjima od jasnog nacionalnog interesa), kao i činjenicom da među njima izrazito dominiraju akademski obrazovani ispitanici, pri čemu ih respektabilan broj ima magisterij ili doktorat znanosti. Optimistički bi se moglo pretpostaviti da dio njih (danas toliko razvikano) cjeloživotno učenje shvaća kao obvezu ako žele kompetentno odlučivati o raznim pitanjima s kojima se u političkom radu susreću. Ipak, valja primijetiti da je trećina ispitanika iz uzorka političke elite tek osrednje zainteresirana za politiku, što neminovno provocira pitanje: je li njihovo bavljenje politikom tek sredstvo za ostvarenje nekih privatnih ciljeva ili dio njih smatra da, primjerice, odlučivanje o prostornim planovima i komunalnim problemima nije politika?

Gledajući rangove interesa, vidljivo je da su u svom svakodnevnom životu političari jako zainteresirani za rad i posao, obitelj, obrazovanje i politiku, s dodatkom interesa za prijateljstva, seks i ljubav, znanost, putovanja i naciju, dok su na dnu njihove ljestvice interesa vojska i vjera,¹³ te zabava i razonoda. Može se primijetiti da je u pogledu iskazanih interesa politička elita najhomogenija od uspoređivanih skupina, jer od 15 ispitivanih pojava za njih devet 50% ili više političara iskazuje velik interes. Kao što se može vidjeti (tablica 2), kod mladih natpolovična suglasnost u iskazivanju velikog interesa postoji za sedam pojava, a kod starijih za pet. Zapravo,

¹³ Za vojsku 39%, a za vjeru 25% političara iskazuje “nikakav interes”, dok kod mladih i starijih većina njih (50-52%) deklarira nikakav interes jedino za vojsku, a za politiku 24-38%. Ti podaci pokazuju da je značajan postotak odgovora koncentriran na stupnju “osrednji”, što upućuje na znatnu disperziranost interesa.

usuglašenost interesnih orijentacija političke elite ne čudi ako se dovede u vezu s njihovim ujednačeno visokim obrazovanjem i identičnim poslom kojim se bave. Za razliku od njih stariji su građani, pa i mladi, socijalno raslojeniji, odnosno sa znatno većim varijacijama u postignutom obrazovanju i socioprofesionalnom statusu, ali i u nizu drugih obilježja.

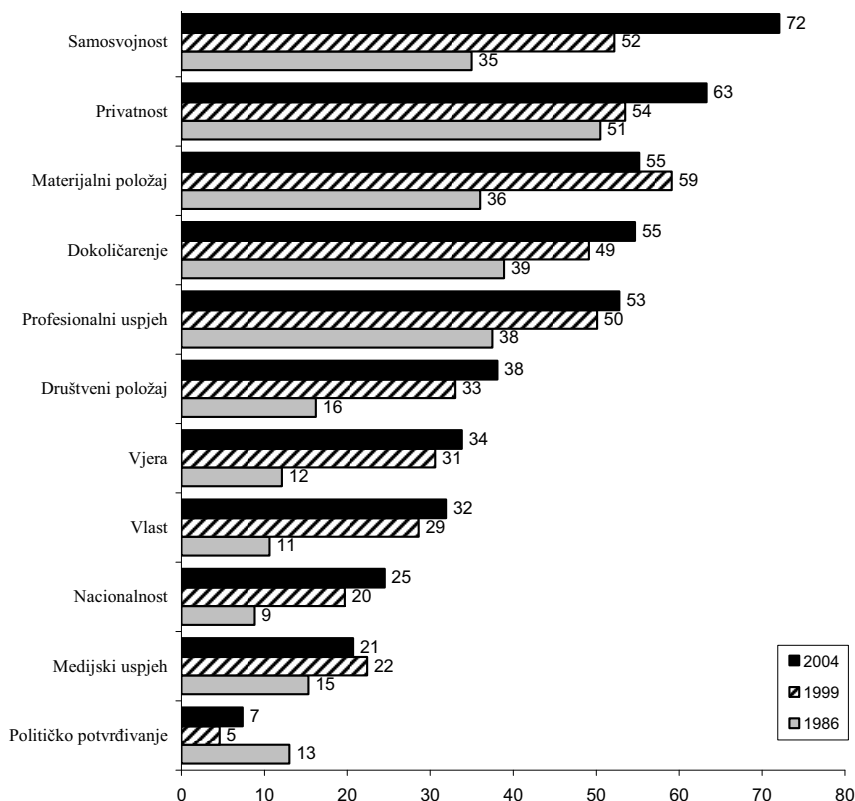
Vrijednosti mladih u korištenim istraživanjima ispitivane su primjenom više instrumenata, a ovdje se, osim interesa, analizira i set varijabli kojima su detektirani poželjni životni ciljevi. Riječ je o 11 vrijednosti koje su operacionalizirane na sljedeći način:

- *materijalni položaj* (“Dobar materijalni položaj [više novca, stan]”)
- *profesionalni uspjeh* (“Postati poznat u svom zanimanju po rezultatima svoga rada”)
- *društveni položaj* (“Ugledan društveni položaj”)
- *vlast* (“Doći na rukovodeći položaj”)
- *političko potvrđivanje* (“Potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija”)
- *medijski uspjeh* (“Postati poznat u sportu, glazbi i zabavi”)
- *nacionalnost* (“Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran nacionalnoj tradiciji”)
- *vjera* (“Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere”)
- *privatnost* (“Živjeti mirno u krugu obitelji i prijatelja”)
- *dokoličarenje* (“Razonoditi se i zabavljati po volji”)
- *samosvojnost* (“Biti svoj gospodar i baviti se samo onim što se želi”)

Stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom ispitanici su označavali na četverostupnjskoj ljestvici: od “vrlo poželjno” (4) do “potpuno nepoželjno” (1), bez neutralnog stava. U grafikonu 2 (na sljedećoj stranici) prikazani su postoci odgovora na najvišem stupnju poželjnosti.

Usporedni podaci pokazuju da je među mladima prisutna tendencija istovjetna onoj ustanovljenoj u pogledu interesa, a to je kontinuiran rast prihvaćanja gotovo svih promatranih vrijednosti. Ponovo se izdvaja politički obojena vrijednost, tj. političko potvrđivanje koje je jedino manje poželjno nego u socijalističkom razdoblju – doduše, uz vrlo blag oporavak 2004. godine. Stanovito odstupanje od linearnog trenda rasta u tranzicijskom razdoblju registrirano je jedino u pogledu materijalnog položaja, čije je visoko prihvaćanje nešto opalo od 1999. do 2004. godine. Plauzibilno tumačenje nudi F. Radin (2007: 144), koji porast prihvaćanja većine ispitivanih vrijednosti 1999. u usporedbi s 1986. godinom pripisuje “društvenoj krizi i rezultirajućoj besperspektivnosti mladih, s pretpostavkom da u situaciji u kojoj

Grafikon 2: Hijerarhija vrijednosti mladih 1986-2004. (%)

imperativno vlada nesigurnost i u kojoj su ciljevi daleki, mladi više cijene ono čega nemaju. Takav je zaključak u skladu s teorijom da su vrednote obrnuto povezane s osobnim frustracijama, odnosno da je jedan (pozitivan) životni cilj smatran vrednijim, ako je manje dostižan”, dok za trend rasta prihvaćanja svih promatranih vrijednosti u intervalu od 1999. do 2004. godine pretpostavlja “da se promijenio i sam odnos prema društvenoj zbilji, koji postaje sve više dihotoman, odnosno manje osjetljiv prema nijansama, što je također tipično za razdoblja krize i smanjenog pristupa vitalnim resursima”.

Porast prihvaćanja promatranih vrijednosti nije se zbivao s jednakim intenzitetom, a to je rezultiralo stalnim, ali ne osobito dramatičnim promjenama u rangovima. Iz takve se slike izdvajaju vrijednosti samosvojnosti i materijalnog položaja. Velika je poželjnost prve od 1986. do 2004. godine udvostručena, pri čemu je s

petog mjesta, preko trećega (1999. godine), dospjela na vrh ljestvice. Prihvaćenost materijalnog položaja se pak od 1986. do 1999. godine popela s četvrtog (36%) na prvo mjesto (59%), da bi 2004. rast stagnirao, a materijalni položaj završio na trećem mjestu na ljestvici. Usredotočimo li se samo na te dvije vrijednosti kao reprezentante postmaterijalističkih i materijalističkih vrijednosti, moglo bi se spekulirati da je početno tranzicijsko razdoblje, nastavljeno političkom konsolidacijom, stvorilo okruženje koje stimulira širenje postmaterijalističkih vrijednosti, dok je istodobno ekonomska nestabilnost pogodovala snaženju materijalističkih vrijednosti (s malim oscilacijama koje mogu biti i plod slučajnosti, a što bi trebalo provjeriti novim istraživanjima danas, kada je hrvatska ekonomska kriza na razmjerno dugotrajnom vrhuncu).

Neovisno o spomenutim promjenama poželjnosti ispitivanih životnih ciljeva i o varijacijama u njihovim rangovima, pet vrijednosti u sva tri istraživanja pripada gornjem dijelu ljestvice. U 2004. godini tih pet vrijednosti – samosvojnost, privatnost, materijalni položaj, dokoličarenje, profesionalni uspjeh – postalo je vrlo poželjno za većinu mladih te, kao takve, čine okosnicu njihova vrijednosnog sustava. One pripadaju sferi privatnosti i individualne afirmacije, odnosno svjedoče o naglašenoj individualizaciji životnih ciljeva. Antipod su tim vrijednostima one koje pripadaju području društvenoga – u prvom redu to su političko potvrđivanje, vlast i društveni položaj – a koje su prihvaćene u znatno manjoj mjeri. Ustanovljena relativno slaba prihvaćenost tih vrijednosti ponovo sugerira svjesno povlačenje mladih iz institucija i procesa odlučivanja, odnosno odustajanje od društvenog angažmana. Razmjerno su slabije prihvaćene i vrijednosti vjere i nacije, ali kontinuirani porast njihove važnosti i ovdje svjedoči o utjecaju procesa retradicionalizacije, dok je medijski uspjeh specifična vrijednost koja u najnovije doba na našim prostorima dobiva nove konotacije, posljedice kojih tek treba istražiti.¹⁴

Vrijednosti mladih iz 2004. godine uspoređene su s vrijednostima starijih i političke elite, a dobivene razlike višestruko su zanimljive (tablica 3 na sljedećoj stranici).

U ovom slučaju razlike između mladih i starijih nisu tako jednoznačne kao u slučaju interesa (kada su mladi pokazali dosljedno veću zainteresiranost). Štoviše, može se odmah konstatirati da se generacijska transmisija odvija uglavnom neome-

¹⁴ Pritom se prvenstveno misli na, sada već višegodišnju, popularnost raznih televizijskih emisija zabavnog i kompeticijskog tipa: od traženja raznovrsnih talenata i zvijezda, preko natjecanja u kuhanju, do *reality showa* tipa *Big Brother*, koje se i ne opterećuju krinkom potrage za talentiranim sudionicima. Model medijskog proizvodjenja *celebrityja* u razvijenijim dijelovima svijeta, odakle je i potekao, već je pokazao efekte: primjerice, R. Bromwick i L. Swallow (2001: 156) još su prije desetak godina ustanovile kako britanski adolescenti u velikoj mjeri, "kao i mnogi odrasli, sanjaju o slavi i sreći".

Tablica 3: Komparativni prikaz hijerarhije vrijednosti 2004. (%)

Vrijednosti	Mladi		Stariji		Politička elita	
Samosvojnost	(1)	72	(2)	72	(2)	72
Privatnost	(2)	63	(1)	83	(3)	56
Materijalni položaj	(3)	55	(3)	55	(8)	26
Dokoličarenje	(4)	55	(6)	46	(5)	31
Profesionalni uspjeh	(5)	53	(5)	50	(1)	74
Društveni položaj	(6)	38	(7)	35	(4)	31
Vjera	(7)	34	(4)	51	(6)	30
Vlast	(8)	32	(9)	20	(10)	14
Nacija	(9)	25	(8)	30	(9)	26
Medijski uspjeh	(10)	21	(10)	14	(11)	10
Političko potvrđivanje	(11)	7	(11)	9	(7)	27

tana korjenitim društvenim promjenama koje su se zbile u posljednje dvije dekade. Konkretno govoreći, većina i mladih i starijih smatra vrlo poželjnima samosvojnost, privatnost, materijalni položaj i profesionalni uspjeh, pri čemu je većini mladih još veoma važno dokoličarenje, a većini starijih vjera. Dakako, pojedinačni rangovi unekoliko se razlikuju, ali u vrlo malim rasponima. Kao značajno odstupanje na razini postotaka odgovora ističe se veća važnost koju mladi – očekivano – pridaju dokoličarenju i medijskom uspjehu te – neočekivano – vlasti. Nešto izraženija želja mladih za vlašću vjerojatno je uvjetovana njihovom znatnom isključenošću iz procesa odlučivanja, pri čemu se dio njih ne miri s postojećom generacijskom raspodjelom moći, a tomu zacijelo pridonosi i socijalizacija u politički pluralnijem i demokratski osvještenijem društvu nego što je to bilo u kasnom socijalizmu (kada je samo desetina mladih težila zadobivanju moći, što može biti indikator i njihove tadašnje veće participacije u političkim institucijama i procesima).

S druge strane, stariji puno češće veliku važnost pridaju vrijednostima privatnosti i vjere. Isticanje privatnosti (u kojoj središnje mjesto zauzima obitelj) od strane starijih ponajprije je objašnjivo teorijom životnih ciklusa, odnosno tendencijom da promijenjene životne okolnosti – koje u pravilu koincidiraju sa životnom dobi – mijenjaju i životne prioritete. No čelna pozicija privatnosti (obitelji) u njihovu sustavu vrijednosti ukazuje i na izraženiju tradicionalističku orijentaciju, što još jasnije potvrđuje i njihovo visoko vrednovanje vjere.

Ustanovljena hijerarhija vrijednosti političke elite obilježena je zanimljivim odstupanjima od opće populacije, ali i od očekivanja koja se temelje na specifič-

nostima te skupine. Političari su se, naime, pokazali uže fokusiranima, jer jedino profesionalni uspjeh, samosvojnost i privatnost uživaju njihovu većinsku potporu. Sve ostale vrijednosti znatno su slabije prihvaćene, a takva distribucija odgovora političare u značajnoj mjeri diferencira od mladih i starijih ispitanika.¹⁵ Među tih osam slabije zastupljenih vrijednosti samo je jedna političarima važnija nego ispitanim građanima, a to je političko potvrđivanje. Politička elita tri do četiri puta češće ističe veliku važnost političkog potvrđivanja nego mladi i stariji, no nemoguće je previdjeti da to čini tek 27% pripadnika političke elite. Naime, logično je da je političkoj eliti potvrđivanje u radu političkih stranaka i institucija višestruko važnije nego “običnim” građanima, ali je neočekivano da samo nešto više od četvrtine pripadnika toj eliti to visoko vrednuje! Političari svoj posao obavljaju u političkim institucijama, i većina ih je i učlanjena u neku od političkih stranaka, a kada se zna da su funkcije u strankama, uz obnašanje dužnosti na nižim razinama vlasti, ključan preduvjet za regrutaciju na više razine vlasti (Ilišin, 2007b), postavlja se pitanje odnosa pripadnika političke elite prema strankama u kojima djeluju. Moguće je da većina njih smatra da su se u stranačkom radu već dokazali, ali nije neočekivano i da spram stranaka imaju pragmatičan odnos, odnosno da ih percipiraju tek kao odskočnu dasku za stjecanje moći.¹⁶ No ne treba sasvim isključiti mogućnost da dio njih (ne)svjesno prihvaća odiozan stav javnosti prema političkim strankama, o čemu svjedoče rezultati istraživanja povjerenja u društvene i političke institucije, prema kojima političke stranke trajno zauzimaju posljednje mjesto (Ilišin, 2005; Sekulić, Šporer, 2010).

S političkim potvrđivanjem usko je povezana i vrijednost vlasti, gdje je registrirano potpuno iznenađujuće odstupanje: politička elita više nego dvostruko rjeđe od mladih (i za trećinu manje od starijih) smatra vlast vrlo poželjnom. Bez obzira na teoriju potreba – po kojoj je očekivano da mladi kao politički marginalizirani najviše žele moć, a da je politička elita kao ona skupina koja je već posjeduje najmanje zainteresirana za nju – ipak bi bilo logično da za većinu političara na odgovornim

¹⁵ Kada se stupnju “vrlo poželjno” pribroji “uglavnom poželjno”, pokazuje se da u sve tri skupine ispitanika većina prihvaća gotovo sve ispitivane vrijednosti. Preciznije, većina političara u velikom i umjerenom stupnju prihvaća svih 11 vrijednosti, dok kod ostalih skupina to ne vrijedi za političko potvrđivanje, a stariji nisu većinski zainteresirani ni za medijski uspjeh. No kada se striktno poštuje značenje pojma vrijednost, te se stoga kao mjerilo koristi najviši stupanj slaganja, razlike su, kao što se vidi u tablici 3, znatno evidentnije.

¹⁶ Ako bi takva pretpostavka bila bar djelomice točna, relativno slabije vrednovanje političkog potvrđivanja moglo bi se dovesti u vezu s unutarstranačkim demokratskim deficitima. U strankama caruju lideri, o čijoj volji uvelike ovise političke karijere ostalih članova, naročito onih koji još nisu osvojili važne pozicije u stranačkim tijelima, a pretendiraju zauzeti izgledna mjesta na izbornim listama.

dužnostima vlast jest vrijednost.¹⁷ Pritom se polazi od pretpostavke da oni koji već jesu dužnosnici u tijelima vlasti, kako iskustva i u nas i u svijetu pokazuju, žele stečenu moć zadržati, a oni koji su na nižim razinama vlasti u pravilu žele napredovati na više položaje. Teško je povjerovati, unatoč često zbunjujućim signalima, da pripadnici naše političke elite drže kako su im osvojene političke pozicije zauvijek (tj. sve dok oni to žele) osigurane, no teško je pronaći i uvjerljivo objašnjenje dobivenih rezultata.

Dio objašnjenja možda se krije u vrednovanju profesionalnog uspjeha, koji je kod političke elite prva vrijednost (oko 20% važnija nego mladima i starijima). Budući da 57% anketiranih političara u tijelima vlasti radi profesionalno (u smislu zasnivanja radnog odnosa), moguće je da oni obnašanje političke dužnosti promatraju prije svega iz rakursa profesije, a ne posjedovanja moći (vlasti). U takvoj konstelaciji ostvarenje njihovih političkih ciljeva izjednačava se s profesionalnim uspjehom. Drugim riječima, dobiva se dojam da političarima vlast kao takva nije važna, no postavlja se pitanje kako će biti profesionalno uspješni (recimo, realizirati konkretna predizborna obećanja) ako ne raspolažu instrumentima vlasti?

U relaciji spram profesionalnog uspjeha i vlasti treba promatrati društveni položaj, što je još jedna vrijednost za koju bi se očekivalo da je političkoj eliti važnija nego ostalim građanima, dok prikazani rezultati pokazuju obratnu situaciju. Istodobno, u sustavu vrijednosti političara društveni položaj zauzima četvrto mjesto, što je za 2-3 mjesta više nego u ostalih ispitanika. Uzimajući to u obzir, čini se da je političarima ipak više nego ostalima stalo do društvenog ugleda, pri čemu su se rjeđe odlučivali za najviši stupanj važnosti naprosto zato što su viši društveni položaj već stekli. Slično bi se moglo protumačiti i slabo isticanje materijalnog položaja (u tolikoj mjeri da je kod političara rangiran za čitavih pet mjesta niže nego u mladih i starijih). Većina je političara vjerojatno već osigurala zadovoljavajući materijalni standard (kao fakultetski obrazovane osobe radili su na bolje plaćenim mjestima, profesionalni rad u politici većini je dobro plaćen, a neki su od njih možda bili “snažljiviji” od drugih i bavljene politikom iskoristili kao lukrativnu djelatnost), pa stoga to nije cilj kojem teže. No možda je riječ i o (ne)svjesnom obrambenom mehanizmu. Naime, političare u javnosti često optužuju da politiku zloupotrebljavaju radi ostvarenja osobnih probitaka, pa se dio njih umanjivanjem važnosti materijalnog položaja možda brani pred sobom i drugima. Još je jedna vrijednost – medijski uspjeh – za koju bi se pretpostavilo da je političkoj eliti važnija nego ostalim građanima (dovoljno se prisjetiti koliko mediji i političari simbiotski ovise jedni o drugima). Međutim, to nije slučaj. Objašnjenje vjerojatno leži u sadržaju tvrdnje kojom je medijski uspjeh operacionaliziran kao popularnost proizašla iz bavljenja

¹⁷ Primjerice, poljski menadžeri (koji, kao i političari, pripadaju upravljačkoj eliti) više od svih ostalih skupina građana vrednuju moć i postignuće (Martynowicz, 2006: 11).

sportom, glazbom ili zabavom.¹⁸ Da tvrdnja nije imala takva ograničenja, zacijelo bi medijski uspjeh bio vrijednost za veći broj političara, koji danas i prije ozbiljnog ulaska u političku arenu znaju kolika je važnost odnosa s javnošću i svoju javnu prezentaciju uvelike prilagođavaju popunjavanju unaprijed zamišljene slike o sebi. Što se tiče značajno rjeđeg isticanja velike poželjnosti privatnosti (premda je na visokom, trećem, mjestu), to je najvjerojatnije posljedica izrazite podzastupljenosti žena u uzorku političke elite, a koje se u svim istraživanjima od muškaraca razlikuju upravo po većem vrednovanju obitelji. No može se pretpostaviti da su se političari kao javne osobe pomirili s tim da je veća izloženost javnosti teško spojiva s mirnim životom u krugu obitelji i prijatelja, odnosno da su u konkurenciji profesionalne karijere i obiteljskih i prijateljskih veza potonje na gubitku, ali ne u takvom opsegu da bi privatnost mogli proglasiti potpuno žrtvovanom.

Prethodne eksplikacije mogu se sažeti na sljedeći način: vrijednosni sustavi mladih i starijih međusobno su sličniji nego vrijednosti starijih i političke elite. Otuda slijedi zaključak da na hijerarhiju vrijednosti snažnije utječe socijalni status nego generacijska pripadnost. Ono što je svim skupinama ispitanika zajedničko jest visoka rangiranost samosvojnosti (s kuriozitetom da se mladi, stariji i političari u identičnom postotku odlučuju za tu vrijednost), privatnosti i profesionalnog uspjeha (dakako, s određenim oscilacijama u rangovima). Glavne razlike očituju se u tome što je većini i mladih i starijih građana vrlo poželjan materijalni položaj te dokoličarenje (mladi), odnosno vjera (stariji). S druge strane, kod političke elite samo tri prethodno navedene vrijednosti imaju većinsku potporu. Iz toga proizlazi da su u pogledu poželjnih životnih ciljeva građani nešto homogeniji od političara, no razlike nisu tolike da bi se moglo govoriti o različitim sustavima vrijednosti. Prije je riječ o parcijalnom nesuglasju u životnim prioritetima sukladno tome koji su ciljevi već ostvareni.

Kada se usredotočimo na mlade, ponovo se može ustvrditi da se ne razlikuju bitno od starijih generacija u vrijednostima koje čine okosnicu njihovih životnih orijentacija (izuzev dokoličarenja kao "tipične" mladenačke potrebe). Generacijske razlike nešto su uočljivije kod onih vrijednosti koje govore o tradicionalističkoj orijentaciji (vjera, nacija), a koje su manje raširene među mladima, te onih ciljeva koji vode društvenoj afirmaciji (vlast, medijski uspjeh), koji su važniji mladima nego starijima. Promatrajući individualne vrijednosti preko interesa i životnih ciljeva, može se konstatirati da u vrijednosnom sustavu mladih dominiraju vrijednosti karakterizirane individualizacijom (uključujući i individualnu afirmaciju) i hedoniz-

¹⁸ To ipak nije spriječilo 53% anketiranih političara da takav medijski uspjeh ocijene uglavnom poželjnim, što je vjerojatno refleks svijesti da je svaka medijska eksponiranost dobrodošla. Time se može objasniti i spremnost brojnih političara da sudjeluju, primjerice, u zabavnim televizijskim emisijama.

mom, dok su vrijednosti koje predstavljaju život u zajednici i tradicionalizam slabije prihvaćene (naročito u usporedbi sa starijima).¹⁹ Kako su dominantne vrijednosti mladih visoko suglasne s vrijednostima starijih (uz iznimku hedonističkih, koje, kako je već rečeno, s promjenom životnih okolnosti gube na važnosti), zaključak je da u tom pogledu nema generacijskog jaza, odnosno značajnog diskontinuiteta.

3.2. *Političke vrijednosti*

Političke vrijednosti u ovoj analizi reprezentirane su ustavnim vrijednostima i prioritetima hrvatske politike. U istraživanjima koja koristimo kao izvor podataka ispitano je više setova vrijednosti, no ove su odabrane jer daju uvid u temeljne liberalno-demokratske vrijednosti i vrijednosti aktualne hrvatske politike.

Prvo analiziramo prihvaćanje 10, odnosno 11 načela koja su u članku 3. Ustava RH navedena kao najviše vrijednosti ustavnog poretka Republike Hrvatske. Riječ je o temeljnim vrijednostima liberalno-demokratskog poretka, pri čemu ispitanicima nije rečeno kako se radi o Ustavom propisanim vrijednostima, već su oni na četverostupanjskoj skali (od “vrlo važno” do “potpuno nevažno”) procjenjivali “vrijednosti društvenog i političkog poretka”. U tablici 4 prikazani su rezultati ispitivanja iz 1999. i 2004. godine za mlade i starije ispitanike,²⁰ i to samo na stupnju “vrlo važno”.

Promatrajući dobivene rezultate integralno, uočljivo je da su sve ustavne vrijednosti visoko prihvaćene,²¹ što ukazuje na visok konsenzus kreatora Ustava i građana oko proklamiranih liberalno-demokratskih načela. To je osobito važno jer hrvatsko društvo ne baštini demokratske tradicije koje bi mogle olakšati demokratski razvoj društva, pa ustanovljena suglasnost predstavlja dobru podlogu za stalnu kontrolu i usmjeravanje onih tendencija u društvenom razvoju koje nisu sukladne normativno proklamiranim vrijednostima.

¹⁹ Dakako, unutar same populacije mladih postoje međusobne razlike, kojima se ovdje ne bavimo. Ipak, informacije radi, treba reći da su dosadašnja istraživanja pokazala kako se u pogledu prihvaćanja individualnih vrijednosti (interesa i životnih ciljeva) mladi diferenciraju najviše s obzirom na stupanj obrazovanja, socioprofesionalni status i socijalno porijeklo, a sa sporadičnim utjecajem religijske samoidentifikacije, spola, dobi, regionalne pripadnosti i stranačkih preferencija (Ilišin, 1988, 2002a, 2007c; Radin, 1988, 2002, 2007). Drugim riječima, mladi u pogledu vrijednosti nisu potpuno homogeni, no iste linije diferenciranja prisutne su i među starijima, što omogućuje da se ustanovljene razlike između mladih i starijih pripišu generacijskoj pripadnosti.

²⁰ U upitniku za političku elitu prihvaćanje ustavnih vrijednosti nije uključeno jer se pretpostavljalo da političari dobro poznaju i, po prirodi svojeg posla, bezrezervno prihvaćaju Ustav RH te da bi i u slučaju eventualnih rezervi spram nekih ustavnih načela dali politički korektno odgovore.

²¹ O tome svjedoči i činjenica da se nevažnost (potpuna ili umjerena) ispitivanih vrijednosti kreće najviše do 12%.

Tablica 4: Komparativni prikaz prihvaćenosti ustavnih vrijednosti (%)

Ustavne vrijednosti	1999.		2004.			
	Mladi		Stariji			
Sloboda	(1)	91	(1)	94	(1)	95
Poštivanje prava čovjeka	(2)	88	(2)	92	(2)	94
Jednakost	(4)	74	(3)	86	(4)	87
Socijalna pravda	(3)	76	(4)	82	(3)	89
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	(5)	73	(5)	79	(6)	83
Ravnopravnost spolova		–	(6)	79	(7)	80
Mirotvorstvo	(6)	67	(7)	76	(8)	80
Nepovredivost vlasništva	(7)	65	(8)	73	(5)	86
Nacionalna ravnopravnost	(9)	58	(9)	71	(10)	75
Vladavina prava	(10)	55	(10)	64	(9)	79
Demokratski i višestranački sustav	(8)	61	(11)	58	(11)	72

Iako uživaju visoku potporu mladih, nisu im sva ustavna načela jednako važna.²² Indikativno je da je u pet godina među mladima poraslo prihvaćanje svih promatranih ustavnih vrijednosti osim jedne. Osobito je poraslo percipiranje važnosti nacionalne ravnopravnosti, jednakosti, mirotvorstva, vladavine prava i nepovredivosti vlasništva. To, međutim, nije rezultiralo značajnim promjenama u rangovima. Jedino demokratski i višestranački sustav bilježi gubitak od 3%, što se, u isto vrijeme kada su sve ostale vrijednosti rasle, ogleda padom ranga za tri mjesta. Zabilježeni veći rast prihvaćanja navedenih vrijednosti zacijelo je posljedica demokracizacije i promjena političkih prioriteta i retorike nakon 2000. godine (što koincidira s ulaskom u konsolidacijsku fazu razvoja političkog sustava). Istodobno opadanje važnosti demokratskog i višestranačkog sustava u tom kontekstu može biti plod suprotstavljenih utjecaja: s jedne strane, moglo bi se raditi o svojevršnom kritičkom stavu mladih, proizašlom iz razočaranja (ne)funkcioniranjem političkih institucija i aktera, a, s druge strane, možda se suvremenim generacijama mladih u Hrvatskoj politički pluralizam i kompeticija toliko “podrazumijevaju” da im izmiče potreba njihova stalnog razvoja i usavršavanja. No promatrano iz dinamičke perspektive, ukratko se može konstatirati kako je visoka prihvaćenost liberalno-demokratskih načela među mladima stabilna s tendencijom učvršćivanja.

²² Pritom je korisno znati da su u pogledu prihvaćanja ustavnih vrijednosti mladi gotovo potpuno homogeni, tj. vrednovanje ustavnih načela vrlo sporadično varira samo s obzirom na obrazovanje i socioprofesionalni status mladih (Ilišin, 2005: 79).

Usporedba mladih i starijih pokazuje suprotan trend od onog zabilježenog prilikom ispitivanja interesa i životnih ciljeva, a to je da stariji sve ustavne vrijednosti smatraju važnijima nego mladi. Koliko to reflektira razlike u diferenciranom prihvaćanju društvenog – pri čemu su mladi distanciraniji od društvenosti nego stariji – otvoreno je pitanje, no činjenica je da su određene generacijske razlike u pogledu prihvaćanja ustavnih vrijednosti evidentne. Smjer tih razlika u korist starijih dovodi u pitanje rezultate mnogih istraživanja, u svijetu i u nas, koja su ukazivala na izraženiju liberalno-demokratsku svijest mladih u usporedbi sa starijima. Sada i ovdje moglo bi se pretpostaviti da su stavovi mladih posljedica njihove političke socijalizacije u turbulentnom tranzicijskom razdoblju, pri čemu su se teže snalazili u diskrepanciji između proklamiranih liberalno-demokratskih načela i (pre)često proturječne društvene i političke prakse.

Unutar općenito većeg prihvaćanja ustavnih načela od strane starijih dodatno se ističe znatno veća važnost koju oni pridaju vladavini prava, demokratskom i višestranačkom sustavu te nepovredivosti vlasništva (u slučaju kojeg je evidentirana i razlika u rangu za tri mjesta). Riječ je o vrijednostima demokratskog poretka, pa se nameće tumačenje kako na veće prihvaćanje upravo tih ustavnih vrijednosti utječe iskustvo življenja u socijalističkom poretku, u kojem je privatno vlasništvo bilo zakonski ograničavano i ideološki suspektno, nije bilo političkog pluralizma, a pravosudne institucije bile su pod patronatom vladajuće partije. Utoliko je očekivano da stariji više cijene ono što im je u totalitarnom sustavu bilo uskraćeno. Slično tumačenje, ali s drugim predznakom, vjerojatno vrijedi i za primjetno veće vrednovanje socijalne pravde: život u hrvatskoj varijanti kapitalizma zacijelo je podigao cijenu izgubljene socijalne sigurnosti i kontroliranih socijalnih razlika, na što su stariji bili naviknuti u socijalizmu.

No neovisno o komentiranim tendencijama neosporno je da među hrvatskim građanima svih generacija postoji dovoljno visok stupanj prihvaćanja liberalno-demokratskih vrijednosti, što bi trebalo jamčiti stabilnost i daljnji razvoj demokratskih institucija i procesa.

Da bar neka načela mogu biti dovedena u pitanje u tzv. realnoj politici, pokazuju podaci u tablici 5. U njoj su prikazani rezultati ispitivanja svih triju skupina ispitanika 2004. godine²³ u pogledu percepcije prioriteta (ciljeva) hrvatske politike. Na pitanje o tome u kolikoj bi se mjeri hrvatska politika trebala usmjeriti na ostvarenje

²³ Pitanje o ciljevima hrvatske politike postavljeno je i 1999. godine, ali tada je bilo ponuđeno 12 prioriteta s mogućnošću višestrukih odgovora. Različita mjerenja onemogućuju izravnu usporedbu odgovora mladih, no korisno je znati da su i tada na vrhu prioriteta bili smanjenje nezaposlenosti (60%), socijalna pravda i sigurnost (46%), ljudska prava i slobode (40%) te, na četvrtom mjestu, ulazak Hrvatske u EU (36%), dok su na začelju ljestvice, sa 7-10% odgovora, bili poticanje populacijskog rasta, duhovna obnova i razvoj regionalnih posebnosti (Ilišin, 2002b: 175).

ponuđenih 19 ciljeva, ispitanici su mogli odgovoriti na četverostupanjskoj ljestvici (od “puno” preko “donekle” i “malo” do “nimalo”), a u tablici su prezentirani odgovori na najvišem stupnju.

Tablica 5: Komparativni prikaz prioriteta hrvatske politike 2004. (%)

Politički ciljevi	Mladi	Stariji	Politička elita
Smanjenje nezaposlenosti	(1) 91	(1) 95	(1) 97
Borba protiv kriminala i korupcije	(2) 86	(2) 95	(2) 96
Ekonomski rast i razvoj	(3) 81	(3) 89	(3) 93
Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	(4) 78	(4) 85	(5) 89
Osiguranje ljudskih prava i sloboda	(5) 76	(5) 80	(7) 82
Poboljšanje položaja mladih	(6) 76	(6) 76	(10) 68
Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	(7) 68	(7) 73	(4) 91
Poboljšanje položaja žena	(8) 53	(8) 58	(15) 54
Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama	(9) 53	(10) 56	(11) 68
Razvoj privatnog poduzetništva	(10) 47	(9) 59	(6) 83
Poticanje populacijskog rasta	(11) 44	(12) 52	(13) 60
Zaštita digniteta Domovinskog rata	(12) 42	(11) 55	(14) 59
Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj	(13) 42	(13) 50	(12) 64
Ulazak Hrvatske u Europsku Uniju	(14) 42	(15) 45	(8) 75
Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	(15) 40	(14) 47	(9) 73
Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Hagom	(16) 29	(16) 33	(16) 52
Jačanje vojne moći i sigurnosti države	(17) 21	(18) 21	(19) 17
Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini	(18) 19	(19) 18	(18) 25
Duhovna obnova	(19) 18	(17) 30	(17) 32

Budući da je ispitivan razmjerno velik broj političkih ciljeva, logično je očekivati veću diferenciranost ispitanika. Potpuno očekivano, politička elita izdvaja se po tome što je većinsku potporu dala najvećem broju prioriteta (16 od 19), dok je većina starijih to učinila za 13, a mladih za 9 ciljeva. To ne iznenađuje, jer političari nužno imaju izoštreniju percepciju političkih problema i zadaća. Istodobno, politička je elita manje od ostalih ispitanika isticala samo dva politička cilja, a to su poboljšanje položaja mladih (četiri mjesta niže na rang-ljestvici) te jačanje vojne moći

i sigurnosti države. Ako potonji cilj povežemo s rezultatima ispitivanja interesa, onda se čini kako je i među građanima i unutar političke elite militaristička orijentacija svedena na minimum. Je li to odraz mirnodopskog zadovoljstva nakon rata, uvjeravanja da uključivanje u moćni vojni savez poput NATO-a rješava probleme vojne sigurnosti, ili pak uzdrmanog ugleda vojske – iz dostupnih podataka nije jasno, ali je vidljivo kako su vojna pitanja na margini svijesti, kako većine građana tako i većine političara. Za mlade pak nije ohrabrujuće što politička elita – unatoč verbalnom naglašavanju potencijala i sposobnosti mladih, što je ugrađeno i u oficijelne dokumente kojima je zacrtana politika prema mladima – probleme mladih i njihovu optimalnu integraciju u društvo ne smatra osobito poticajnim u konkurenciji drugih političkih izazova.

Zanimljivo je da među tri skupine ispitanika postoji visoka suglasnost, posebice promatrano preko rangova, u pogledu najčešće i najrjeđe odabranih prioriteta: prednjače smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj, dok su na dnu ljestvice duhovna obnova, jačanje vojne moći i sigurnosti države te potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini (što su ujedno i jedini ciljevi za koje nema većinske potpore političara). Vrh ljestvice prioriteta, uz tri spomenuta, može se dopuniti osiguranjem socijalne pravde i sigurnosti za sve te ljudskih prava i sloboda (što su također visoko rangirani ciljevi kod sve tri skupine ispitanika), a svi oni čine mješavinu koja ima utemeljenje u liberalno-demokratskim vrijednostima i potrebi za takvim gospodarskim razvojem koji će omogućiti zadovoljavajući materijalni standard i sigurnost svim građanima.

Začelje hijerarhije prioriteta zanimljivo je po tome što ukazuje na politička pitanja koja izazivaju znatne prijepore u hrvatskoj javnosti. Prioritet koji se tiče vojnog kompleksa već je komentiran, a ovdje se može reći kako su potpora Hrvatima u BiH i duhovna obnova politički ciljevi koji zaokupljaju tek neke skupine građana i političara. Drugim riječima, to su prioriteti na kojima se ne može ostvariti masovna mobilizacija građana, ali se mogu podgrijavati ideološko-kulturni rascjepi na liniji centar-periferija i tradicionalno-moderno.

Kao što je naznačeno, najizraženije je diferenciranje političke elite od mladih i starijih građana. Sličnosti koje postoje u pogledu dominantnih i najslabije prihvaćenih političkih ciljeva u priličnoj se mjeri gube kada se promatraju ciljevi između ta dva pola. Akcent stavljamo samo na one ciljeve kod kojih su evidentna veća odstupanja u uspoređenim rangovima, a to su ulazak Hrvatske u EU, razvoj regija i decentralizacija Hrvatske te razvoj privatnog poduzetništva i očuvanje prirodnog okoliša i prostora (koje političari stavljaju 3 do 7 mjesta više nego druge dvije skupine, odnosno ističu ih 20-30% češće). Može se konstatirati kako veća važnost koju političari pridaju ulasku zemlje u EU i ovdje potvrđuje da je europska integracija prije svega projekt političkih elita, koje još uvijek tragaju za optimalnom komuni-

kacijskom strategijom približavanja tog političkog cilja građanima. Više vrednovanje decentralizacije i regionalnog razvoja, kao i razvoja poduzetništva problemi su s kojima se političari često susreću pri donošenju odluka (naročito oni na lokalnim razinama), a za koje drže da mogu pokrenuti gospodarski razvoj. Svakako je zanimljivo da je očuvanje prirodnog okoliša i prostora političkoj eliti toliko važno da je zauzelo četvrto mjesto na njihovoj listi političkih prioriteta (pritom i primjetno važnije nego ostalim ispitanicima), ako znamo koliko je često bilo osporavanja pojedinih političkih odluka od strane brojnih ekoloških udruga – primjerice, prenamjene zemljišta, proliferacija golf-terena, nekontrolirana izgradnja na zaštićenim područjima prirode, nuklearna energija, nove tvornice s prljavim tehnologijama, podređivanje javnog prostora privatnim interesima itd. Čini se da je politička elita, kao natprosječno obrazovana, svjesnija ekoloških problema na globalnoj razini, ali da konkretni interesi i pritisak razvojnih problema pokazuju prave granice ekološke osviještenosti nositelja vlasti.

Odstupanja političara u suprotnom smjeru, tj. rjeđem isticanju političkih ciljeva u odnosu na skupine mladih i starijih (jačanje vojne moći i poboljšanje položaja mladih), već su komentirana. Toj skupini ciljeva treba još pribrojiti poboljšanje položaja žena, koje je na ljestvici političara (iako većinski prihvaćeno) rangirano za čak sedam mjesta niže nego na ljestvicama ostalih dviju skupina ispitanika. Takav plasman zasigurno je posljedica premalog broja žena u redovima političke elite koje bi taj cilj više vrednovala. Čini se da njihove kolege poboljšanje položaja žena ne doživljavaju tako urgentnim, tim prije što je politička volja za postizanje tog cilja izražena kroz javnu politiku definiranu odgovarajućim strategijama, pri čemu još postoje i relativno brojne i agilne udruge koje bdiju nad pitanjem ravnopravnosti spolova. Zanimljivo je da se, usporedimo li pozicioniranost rodne i dobne neravnopravnosti, pokazuje da i mladi i stariji građani, baš kao i pripadnici političke elite, više percipiraju problem lošijeg društvenog položaja mladih. Stoga je moguće pretpostaviti da bi, kada bi se pojavile udruge mladih koje se po artikuliranosti i agilnosti mogu mjeriti sa ženskim udrugama, njihova nastojanja naišla na plodno tlo u širem okruženju.

Na koncu, zanimljivo je da mladi u usporedbi sa starijima, a osobito političarima, gotovo sve političke ciljeve ističu u nešto manjem postotku, iako su rangovi promatranih prioriteta naglašeno slični. Prvi trend posredno govori o općenito slabijem interesu mladih za društvene i političke probleme,²⁴ dok drugi trend ukazuje na

²⁴ U tom pogledu mladi nisu jedinstveni, ali nisu ni značajno diferencirani. Konkretno, viđenje političkih prioriteta najviše varira s obzirom na stranačke preferencije mladih, potom s obzirom na stupanj obrazovanja, socioprofesionalni status i regionalnu pripadnost, a tek sporadično ovisi i o drugim promatranim obilježjima (Ilišin, 2005: 99).

sličnost doživljaja društvene realnosti od strane različitih generacija. Drugim riječima, postojeće društvene okolnosti jednako su utjecale na percepciju političkih prioriteta unatoč generacijskim razlikama koje proizlaze iz različitih socijalizacijskih iskustava i socijalnih položaja.

4. Životno zadovoljstvo i optimizam

Dodatak prethodnoj analizi vrijednosti su opće zadovoljstvo životom i odnos prema osobnoj i društvenoj budućnosti kao indikatori shvaćanja života, a čiji središnji dio zauzimaju upravo vrijednosti.²⁵ Štoviše, zadovoljstvo životom u znatnoj mjeri ovisi o sustavu vrijednosti pojedinca, pri čemu je riječ o vrednovanju i prevrednovanju životnih uvjeta, mogućnosti i uspješnosti u ostvarenju vlastitih ciljeva (potreba) u različitim područjima života (Diener i sur., 2000; Varelius, 2004). Opće zadovoljstvo životom ispitivano je samo 2004. godine, a u grafikonu 3 prikazani su agregirani podaci za mlade, starije i političku elitu.²⁶

Podaci su jasni: u svim skupinama ispitanika većina je zadovoljna životom, dok su nezadovoljni izrazita manjina. No unutar takvog većinskog zadovoljstva najviše odskaču političari, s čak devet desetina zadovoljnih, slijede mladi s nepune dvije trećine, a zatim stariji s nešto više od polovice ispitanih.

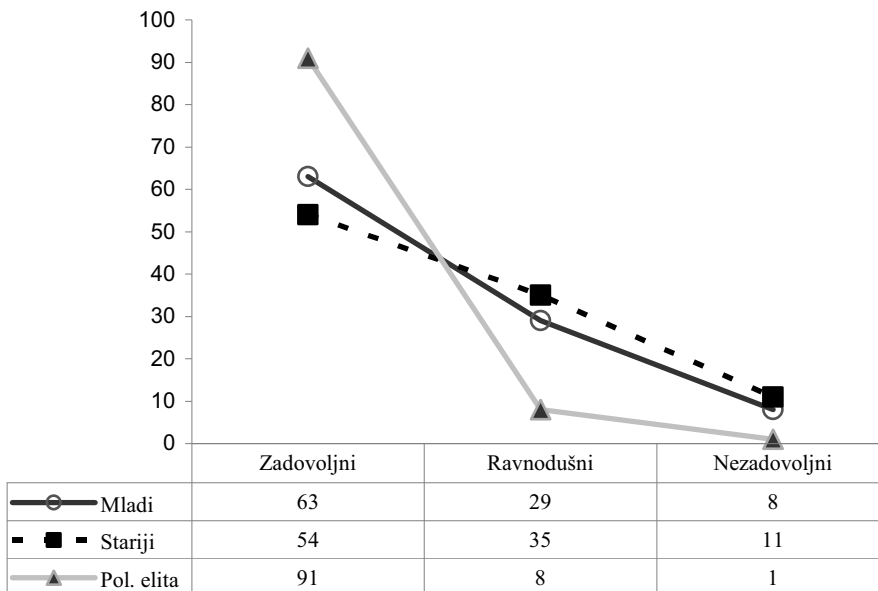
Razlike između mladih i starijih nisu enormne, ali jesu u očekivanom smjeru. Nešto veće životno zadovoljstvo mladih vjerojatno je posljedica činjenice da oni tek ulaze u tzv. svijet odraslih, što znači da njihov svakodnevni život nije toliko opterećen odgovornošću za vlastitu i tuđu dobrobit, pa su i eventualni neuspjesi manje frustrirajući.²⁷ Osim toga za mlade radi vrijeme, jer oni se tek trebaju potruditi oko

²⁵ U nekim je istraživanjima analizirana povezanost općeg zadovoljstva životom sa samim vrijednostima. Tako je, na primjer, istraživanje provedeno na španjolskim tinejdžerima i njihovim roditeljima pokazalo da je veće zadovoljstvo životom povezano s većim prihvaćanjem svih ispitanih vrijednosti (interpersonalni odnosi, kapacitet i znanje, materijalističke i spiritualne vrijednosti) osim obiteljskih (Casas i dr., 2007: 274). Na osnovi tih rezultata i promatrano iz funkcionalističke perspektive, moglo bi se pretpostaviti da je snažnije prihvaćanje vrijednosti pokazatelj većeg stupnja društvene integriranosti, što pridonosi većem zadovoljstvu životom.

²⁶ Ispitanici su na pitanje koliko su zadovoljni vlastitim životom odgovarali na skali od pet stupnjeva, a stupnjevi mjerenja sažeti su na sljedeći način: *zadovoljni* (potpuno ili uglavnom), *ravnodušni* (ni zadovoljni ni nezadovoljni) i *nezadovoljni* (uglavnom ili potpuno).

²⁷ Premda opće zadovoljstvo životom nije puki zbroj razina zadovoljstva raznim područjima života (Diener i dr., 2000), rezultati istraživanja pokazuju da su mladi i većinom životnih područja zadovoljniji od starijih (Bouillet, 2007: 244). Konkretnije, mladi su nešto zadovoljniji gotovo svim ispitivanim mogućnostima (od obrazovanja do stambenog i ekonomskog osamostaljivanja), a manje zadovoljstva iskazuju jedino u vezi s pitanjem mogućnosti političkog djelovanja. To područje društvenog života ujedno je, uz način služenja vojnog roka, bilo jedino kojim su mladi – činjenicama usprkos – bili manje zadovoljni 2004. nego 1986. godine.

Grafikon 3: Komparativni prikaz (ne)zadovoljstva životom 2004. (%)

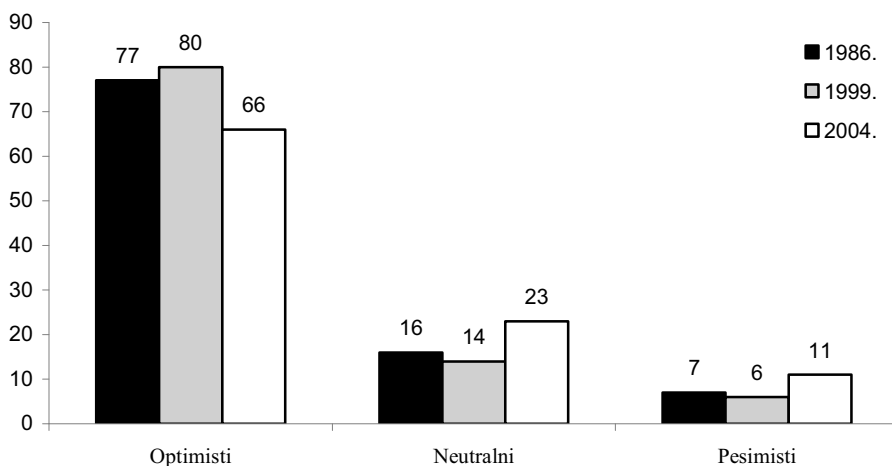

ostvarenja većine životnih ciljeva, dok mnogi stariji već svode račune koji pokazuju da je veći ili manji broj nekadašnjih želja ostao definitivno neostvaren.²⁸

Anketirani pripadnici političke elite toliko su dominantno zadovoljni svojim životom da to izaziva stanovitu sumnjičavost. Oni bi trebali dijeliti iskustva ostalih građana, svojih vršnjaka, za koje je pretpostavljeno da nisu uspjeli realizirati sve svoje životne ciljeve, i utoliko bi njihovo zadovoljstvo moglo biti poljuljano. Istodobno, pred njima se ne otvaraju perspektive kao pred mladima, pa ni nada u dostizanje nekih životnih ciljeva ne može biti osobito raširena. Čini se, stoga, da je širok spektar interesa za svijet oko sebe – a što proizlazi iz njihova većinskog akademskog obrazovanja i prirode političkog posla koji podrazumijeva zanimanje za mnoga područja društvenog života – i usmjeravanje energije na realizaciju manjeg broja životnih ciljeva (samosvojnost, profesionalna karijera i obitelj) mogući recept za životno zadovoljstvo. Dakako, to podrazumijeva da su neke prethodne ciljeve političari već ranije ostvarili (obrazovanje i materijalni status prije svega), što u ko-

²⁸ Dob se pokazala važnim obilježjem i unutar populacije mladih, jer su životom natprosječno zadovoljni najmlađi (15-19 godina) te učenici i studenti, nasuprot nezaposlenima (Bouillet, 2007: 242).

Grafikon 4: Osobni optimizam i pesimizam mladih 1986-2004. (%)

načnici vodi zadovoljstvu, osobito ako su uvjereni da je njihov rad za opće dobro uspješan. No upravo to izaziva sumnju da je dio njihova iskazanog zadovoljstva životom motiviran nastojanjem da dadu što pozitivniju sliku o sebi kao o ljudima kojima je pošlo za rukom ostvariti sve što im je važno na osobnom planu, a što bi, po analogiji, onda trebalo vrijediti i za njihov politički angažman.

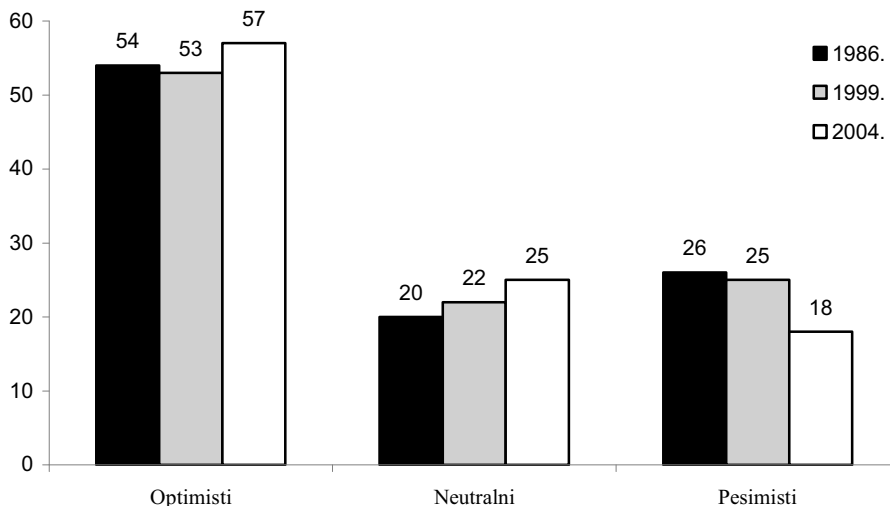
Trend sličan prethodnom ustanovljen je i u pogledu odnosa prema budućnosti. To nije neočekivano, jer su rezultati istraživanja već pokazali kako je opće zadovoljstvo životom povezano s optimizmom.²⁹ Ako se usredotočimo na mlade, njihov optimizam/pesimizam nije samo indikator osjećaja (bez)perspektivnosti, nego i važan element njihova shvaćanja života (Lindh, Korhonen, 2010).

Tijekom dva desetljeća osobni i društveni optimizam mladih u Hrvatskoj zadržao je relativno visoku razinu i međusobne relacije (grafikoni 4 i 5).³⁰

²⁹ Ranije obavljena analiza (Ilišin, 2007a: 73) pokazala je da odnos prema osobnoj i društvenoj budućnosti varira samo s obzirom na regionalnu pripadnost i opće zadovoljstvo životom. Drugim riječima, razina optimizma/pesimizma nije pod utjecajem sociodemografskih obilježja mladih, i eventualne promjene treba promatrati kao rezultat utjecaja širih društvenih okolnosti (što je, dakako, limitirano osobinama ličnosti kao uvijek prisutnoj predispoziciji).

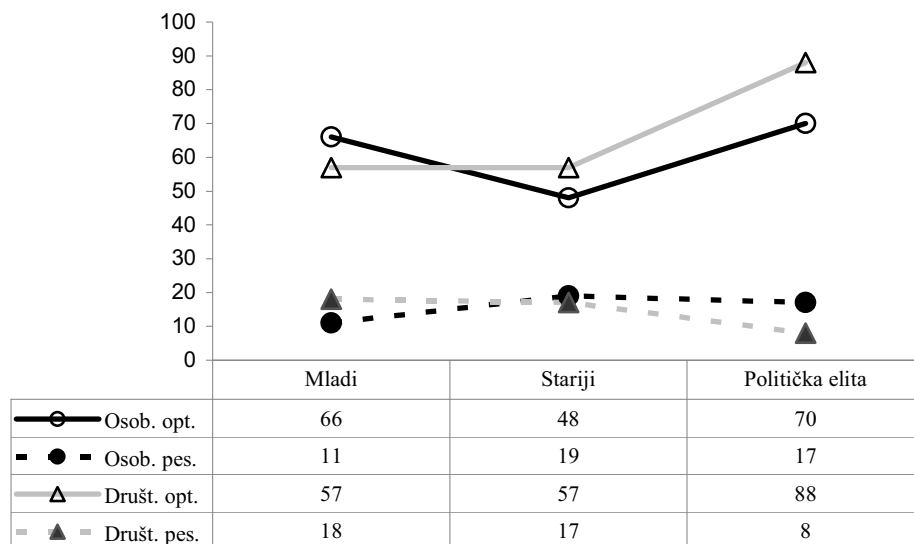
³⁰ Ponovo je petostupanjna ljestvica sažeta na tri stupnja: *optimisti* (koji misle da će njihova ili budućnost društva biti mnogo ili nešto bolja od sadašnjosti), *neutralni* (budućnost će biti ista kao sadašnjost) i *pesimisti* (budućnost će biti nešto gora ili mnogo gora od sadašnjosti).

Grafikon 5: Društveni optimizam i pesimizam mladih 1986-2004. (%)

Usporedba dvaju prezentiranih grafikona pokazuje da je među mladima osobni optimizam konstantno izraženiji od društvenog, kao što je i, obratno, društveni pesimizam rašireniji od osobnog. Ta diskrepanca pokazuje da se mladi uzdaju u već spomenuto vrijeme i vlastite sposobnosti, što bi im trebalo pomoći u postizanju životnih ciljeva, makar društvene okolnosti ne bile dostatno stimulativne. Unutar tog disbalansa zbivale su se blage, ali tendencijski zanimljive varijacije, a zbog većih oscilacija razine osobnog optimizma mijenjala se i razlika između nje i razine društvenog optimizma. To je naročito vidljivo na podacima iz 2004. godine, kada je zabilježen najniži osobni i najviši društveni optimizam. Pritom je osobni optimizam najviši bio 1999. godine (vjerojatno potaknut poratnim opuštanjem i buđenjem nove energije i nade), dok je društveni optimizam najviši pet godina kasnije. Kraće rečeno, i u pogledu osobnog i u pogledu društvenog optimizma/pesimizma značajnije su se promjene zbile unutar postsocijalističkog razdoblja nego pri samom prelasku iz socijalizma u tranzicijsko razdoblje. Moguće je tek pretpostaviti da se osobni polet mladih s konca 1990-ih istopio kada se pokazalo da ulazak u razdoblje političke konsolidacije ne mora biti praćen podjednakom stabilizacijom gospodarskih kretanja. Iako su mladi percipirali da su se na društvenoj i političkoj sceni dogodili neki pozitivni pomaci, očito ih nisu prepoznali kao otvaranje boljih šansi za ostvarenje vlastitih ciljeva (osobito onih koji ovise o socioekonomskim uvjetima). No istodobno se čini kako su malo precijenili opći boljitak društva, koje je danas u nizu aspekata u lošijem položaju nego prije sedam godina, kad je današnjica predstavljala budućnost.

Grafikon 6: Komparativni prikaz osobnog i društvenog optimizma/pesimizma 2004. (%)

Promatrajući mlade kao najvitalniji segment populacije s načelno najvećim životnim perspektivama, očekivano je da je njihov optimizam izraženiji nego kod starijih, naročito na individualnom planu. Podaci u grafikonu 6 to uglavnom potvrđuju.

Osnovno razlikovanje mladih spram starijih građana i političke elite očituje se u njihovu davanju prednosti osobnom optimizmu u odnosu na društveni. To još jednom potvrđuje individualističku orijentaciju mladih, koju karakterizira (samo)pozdanje u vlastite snage (a i u obiteljske resurse, dakako), društvenim ograničenjima usprkos. Stariji i politička elita (također prosječno starija) pokazuju veći optimizam u pogledu društvene nego osobne budućnosti, pri čemu politička elita iskazuje izrazito visok društveni optimizam. Ukratko, političari su najveći i osobni i društveni optimisti, s tim da je njihov društveni optimizam u značajnoj prednosti pred osobnim. Ta je prednost, uspoređena s prednošću osobnog pred društvenim optimizmom mladih, čak dvostruko veća. To se djelomično može objasniti dobnim razlikama, no gotovo nepristojno visoko izražen društveni optimizam političara provocira pitanje na čemu se on temelji. Teško je vjerovati da politička elita nije bila svjesna ozbiljnosti i dugoročnosti niza strukturnih društvenih problema, što bi je, uostalom, diskvalificiralo kao nekompetentnu i ignorantsku. Podjednako je upitno misliti kako su političari apsolutno uvjereni u kvalitetu svojega rada, odnosno da

donose takve odluke koje će zasigurno pridonijeti optimalnom razvoju njihova grada, županije ili cijele Hrvatske. Vjerojatnijima se čine sljedeće tri pretpostavke. Prvi je mogući razlog “službeni” optimizam, kojeg političari mogu, ali ne moraju, biti svjesni. Oni zacijelo znaju da se od njih kao “vođa” očekuje da mobiliziraju i uvjere građane kako rade za opće dobro, pa su u to, na koncu, i sami sebe uvjerali (a oni koji nisu uvjerali sebe, refleksom samoodržanja žele u to bar uvjeriti druge). Drugi je mogući razlog da oni koji su usmjereni na profesionalna postignuća – a analiza vrijednosti pokazala je takvu snažnu orijentaciju političara – vjeruju u smisao svojeg rada. Kako je poslanje političara stvaranje uvjeta za adekvatan društveni razvoj, njihovo samopoštovanje ovisi o uvjerenosti da njihov rad može donijeti društvena poboljšanja. Treći je mogući razlog da već sama činjenica da mogu utjecati na društvena zbivanja – jer, za razliku od većine građana, imaju moć odlučivanja – pridonosi samouvjerenosti i vedrijem pogledu na budućnost društva kojem pripadaju.³¹ Što god bila osnovica velikog društvenog optimizma političara, čini se da se na njoj temelji i veći dio osobnog optimizma, ublaženog činjenicom da su u životnoj dobi koja nužno sužava životne perspektive.

5. Rekapitulacija rezultata i zaključni osvrt

Vrijednosti analizirane u ovom radu predstavljaju segment individualnih i društvenih vrijednosti ispitivanih u nekoliko empirijskih istraživanja u Hrvatskoj. Odabrane su one vrijednosti koje govore o interesima, životnim ciljevima i političkoj svijesti različitih društvenih skupina u razmjerno nestabilnim društvenim okolnostima. Kao dopuna uvidu u vrijednosno odnošenje prema svijetu analizirano je opće zadovoljstvo životom zajedno s percepcijom osobne i društvene budućnosti. Analiza je bila usmjerena na hijerarhiju i strukturu vrijednosti u kontekstu generacijskih, statusnih i širih društveno-političkih utjecaja. U tu je svrhu obavljena dvojaka komparativna analiza: unutar populacije mladih iz socijalističkog i tranzicijskog razdoblja te između mladih, starijih i političke elite.

Akcent je stavljen na mlade jer raspoloživi podaci o toj populacijskoj skupini omogućuju detektiranje promjena u hijerarhiji vrijednosti u funkciji vremena i izmijenjenog društvenog okruženja, dok njihova usporedba sa starijima i političkom elitom može ukazati na eventualne generacijske specifičnosti. Analiza longitudinalno ispitivanih vrijednosti (interesa i životnih ciljeva) mladih od 1986. do 2004.

³¹ Razmišljanje o uzrocima velikog društvenog optimizma političke elite svakako bi trebalo uzeti u obzir i jedno pitanje za koje su kvalificirani psiholozi: jesu li političari ljudi “posebnog kova”, u smislu veće naglašenosti nekih osobina ličnosti koje ih usmjeravaju na bavljenje politikom. Kako je logično pretpostaviti da određene psihološke predispozicije imaju ulogu u tome, pravo je pitanje koliko te iste osobine utječu na doživljavanje društvene stvarnosti i vlastitog mjesta u njoj.

godine pokazala je da je njihova hijerarhija ostala stabilna unatoč promijenjenom društveno-političkom kontekstu. Tijekom gotovo dvije dekade okosnicu vrijednosti mladih čine one koje su usmjerene na individualnu afirmaciju (samosvojnost te materijalni, obrazovni i profesionalni status), hedonizam (dokoličarenje, prijateljstva i poznanstva, zabava i razonoda, putovanja, seks i ljubav) i obitelj, dok su znatno slabije prihvaćene vrijednosti povezane s društvenošću (uključujući vojsku i politiku) i tradicijom (vjera i nacionalnost). Došlo je tek do malih promjena rangova unutar setova najviše i najmanje zastupanih vrijednosti, pri čemu je kontinuirano rastao interes za gotovo sve ispitivane pojave, kao što je raslo i isticanje gotovo svih životnih ciljeva. Potonji trend tumači se kao pokazatelj poticajnog djelovanja novih društvenih okolnosti, odnosno tranzicijskog i početnog konsolidacijskog razdoblja, što je zacijelo doživljeno kao otvaranje novih šansi i perspektiva. Govoreći pak u kategorijama R. Ingleharta, može se zaključiti da okosnicu vrijednosnog sustava mladih čini mješavina materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti, dok su tradicionalne vrijednosti primjetno manje prisutne. Pritom je prelazak iz socijalističkog u tranzicijsko društvo popraćen rastom prihvaćanja sva tri tipa vrijednosti, što održava uspostavljenu vrijednosnu polarizaciju mladih. S obzirom na aktualne društvene prilike u Hrvatskoj – uključujući gospodarsku krizu, materijalnu nesigurnost i integraciju u EU – teorijski bi se moglo očekivati održavanje postojeće razine ili blago jačanje prihvaćanja svih vrijednosti. To bi značilo i održavanje postojećih diferenciranja u vrijednosnim orijentacijama.

Analiza političkih vrijednosti pokazala je da su među mladima liberalno-demokratske vrijednosti vrlo visoko prihvaćene i da je ta prihvaćenost u postsocijalističkoj Hrvatskoj rasla. Na temelju toga može se zaključiti da je – unatoč nezadovoljstvu iskazanom nepovjerenjem u političke institucije ili sve slabijim izlascima na izbore – demokratski potencijal mladih neupitan. O relativno razvijenoj demokratskoj svijesti mladih djelomice svjedoči i njihov odabir prioriteta hrvatske politike, a koji čine mješavinu ciljeva sukladnih ostvarivanju viših liberalno-demokratskih standarda i prioriteta koji proizlaze iz potrebe da se riješe već dugo aktualni socioekonomski problemi.

Mladi su iskazali visoko zadovoljstvo životom i životni optimizam (više na osobnom nego na društvenom planu), čime upućuju na situacije kada biologijom pokušavaju kompenzirati neka društvena ograničenja. Oni se uzdaju u svoj (prolazni) resurs mladosti, što im otvara perspektive i kad društvo zakaže. No ti i prethodni podaci pokazuju kako je među mladima na djelu proces povlačenja u svijet individualnosti i paralelnog distanciranja od društva. Tako individualizacija, osim što svjedoči da je hrvatsko društvo na tragu suvremenih svjetskih trendova, istodobno sugerira kako zakazuju neki važni društveni mehanizmi i autoriteti. Implikacija naznačenih tendencija jest usporena integracija mladih u društveni život, a to si

društvo bremenito demokratskim deficitima i razvojnim problemima ne bi smjelo dopustiti.

Suvremena generacija mladih nije se pokazala kao nova, specifična generacija u hrvatskom društvu. To ne znači da nema registriranih međugeneracijskih razlika, nego da su one razmjerno malobrojne i utemeljene na razlikama u životnim ciklusima. Konkretno rečeno, hijerarhija vrijednosti obiju dobnih skupina vrlo je slična, a osnovna razlika ogleda se u većem odmaku mladih od tradicionalnih vrijednosti i onih koje pripadaju društvenoj sferi, s jedne strane, te u nešto svestranijim interesima, s druge strane. Riječ je o razlikama koje su do sada ustanovila gotovo sva istraživanja vrijednosti i koje su objašnjavane različitim situacijskim okolnostima. Naime, sazrijevanjem i preuzimanjem trajnih društvenih uloga interesi i životni ciljevi se s hedonizma preusmjeravaju na obiteljske i profesionalne vrijednosti, a jača i interes za život zajednice. Drukčije rečeno, podržavanje nekih postmaterijalističkih vrijednosti u procesu maturacije slabi, uz istodobno snaženje materijalističkih i tradicionalnih vrijednosti. Stoga se može očekivati da će se potpunom integracijom mladih u svijet odraslih trenutno naglašene razlike izgubiti, a razlike između današnjih mladih u odnosu na starije bit će slične razlikama koje će se pojaviti između njih u zreloj dobi i novih generacija mladih.

Političke vrijednosti – uz iznimku samog odnosa prema politici i političkom angažmanu – još su manje obojene generacijskim razlikama, ali uz simptomatično obrnut smjer. Mladi na nešto nižoj razini prihvaćaju ustavne vrijednosti i političke prioritete, što je zacijelo rezultat njihove slabije zainteresiranosti za sve ono što spada u sferu političkoga.

Generacijske razlike postaju donekle uočljivije u slučaju općeg zadovoljstva životom i odnosa prema budućnosti. Mladi su zadovoljniji od starijih i s više optimizma gledaju na osobnu nego na društvenu budućnost, dok je kod starijih prisutan obratan trend, što je “tipična” posljedica razlika u životnim ciklusima, koje će se starenjem također nivelirati.

Mladi se u znatno većoj mjeri razlikuju od političke elite nego od starijih. To je očekivano, jer se na primjeru političke elite može vidjeti sinergijski učinak generacijskih i statusnih razlika. Političari tako nisu samo stariji (što ih po dobnom obilježju izjednačava s uzorkom starijih građana), nego su i natprosječno obrazovani, zaposleni i višeg društvenog statusa (što ih diferencira i od mladih i od starijih građana). Politička elita ima još svestranije interese od mladih, fokusirana je na manji broj individualnih i znatno veći broj političkih ciljeva, zadovoljnija je životom, a na budućnost, osobito društvenu, gleda s više optimizma (pri čemu je većina tih razlika još izraženija u usporedbi sa starijim građanima). Tako skicirana slika ostavlja dojam da mladost gubi prednost u konkurenciji s materijalnom sigurnošću, kompetencijom i moći. To je i svojevrsni naputak o tome što bi trebalo postići da bi se ljudi u

zreloj dobi bar u nekim životnim domenama osjećali bolje nego u vrijeme kada su bili mladi, tj. načelno vitalniji, fleksibilniji i inovativniji.

Rezultati ove analize potvrdili su da su vrijednosti relativno stabilne. Hijerarhija vrijednosti je u ograničenom opsegu osjetljiva na društvene promjene, životnu dob i socijalni status, tako da unatoč varijacijama u rangovima trajno opstaje istovjetna i jasna podjela na najviše i najmanje prihvaćene vrijednosti. Razmjerna stabilnost vrijednosti u razdoblju značajnih društvenih promjena upućuje na pretpostavku da dublje strukturne promjene vrijednosti ovise o civilizacijskim promjenama, kada se mijenja osnovica i čitava organizacija društvenog života, od tehnologije do kulturnih obrazaca. Društvene promjene unutar određenog civilizacijskog okruženja stoga uzrokuju veće ili manje pomake u hijerarhiji vrijednosti koji rijetko rezultiraju značajnim prestrukturiranjem vrijednosnog sustava.

Na koncu, ustanovljene generacijske sličnosti i razlike pokazuju kako društveni kontinuitet nije doveden u pitanje, jer se transmisija vrijednosti sa starijih na mlađe generacije odvija uglavnom neometano, bez obzira na značajne društvene promjene. Postojeće međugeneracijske razlike, iako simptomatične, ne ukazuju na pojavljivanje nekih drukčijih generacija, nego na prateće posljedice procesa maturacije i integracije mladih u dano društvo, kao i na sposobnost prilagođavanja starijih novonastalim okolnostima. Koliko je ovo tumačenje pouzdano, pokazat će neka buduća istraživanja, kada suvremena generacija mladih postane sredovječni stup društva.

LITERATURA

- Adam, F., Tomšič, M., 2002: Elite (Re)configuration and Politico-economic Performance in Post-socialist Countries, *Euro-Asia Studies* (54) 3: 435-455.
- Ashford, S., Timms, D., 1992: *What Europe Thinks: A Study of Western European Values*, Dartmouth, Aldershot.
- Beck, U., 1992: *Risk Society. Towards the New Modernity*, Sage, London.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E., 2002: *Individualization*, Sage, London.
- Bouillet, D., 2007: (Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 237-266.
- Brommick, R., Swallow, B. L., 2001: Parties, Lads, Friends, Love and Newcastle United: a study of young people values, *Educational Studies* (27) 2: 143-158.
- Casas, F., Figuer, C., Gonzales, M., Malo, S., 2007: The Values Adolescents Aspire to, Their Well-being and the Values Parents Aspire to for Their Children, *Social Indicators Research*, 84: 271-290.

- Cifrić, I., 1996: Tranzicija i transformacija – između norme i prakse, *Socijalna ekologija* (5) 2: 135-153.
- Cummins, R. A., 1998: The second approximation to an international standard of life satisfaction, *Social Indicators Research*, 43: 307-334.
- Čulig, B., Fanuko, N., Jerbić, V., 1982: *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*, Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S., 1985: The satisfaction with life scale: A measure of life satisfaction, *Journal of Personality Assessment*, 49: 71-75.
- Diener, E., Napa Scollon, C. K., Oishi, S., Dzokoto, V., Suh, E. M., 2000: Positivity and the construction of life satisfaction judgements: global happiness is not the sum of its parts, *Journal of Happiness Studies* (1) 1: 89-176.
- Ehrhardt, J. J., Saris, W. E., Veenhoven, R., 2000: Stability of life-satisfaction over time, *Journal of Happiness Studies* (1) 2: 177-205.
- Eisenstadt, S. N., 1992: Youth in Europe between Modern and Post-Modern Society, u: Tomasi, L. (ur.), *Young People and Religions in Europe*, Reverdito Edizioni, Trento: 31-41.
- Ferić, I., 2009: *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*, Alinea, Zagreb.
- France, A., 2007: *Understanding Youth in Late Modernity*, Open University Press, Berkshire.
- Furlong, A., Cartmel, F., 1997: *Young People and Social Change*, Open University Press, Buckingham.
- Giddens, A., Beck, U., Lash, S. (ur.), 1994: *Reflexive Modernization*, Polity Press, Cambridge.
- Golubović, Z., 1973: *Čovek i njegov svet u antropološkoj perspektivi*, Prosveta, Beograd.
- Holland, J., Thomson, R., 1999: *Youth values: identity, diversity and social change*, South Bank University, London.
- Ilišin, V., 1988: Interesi i slobodno vrijeme, u: Radin, F. (ur.), *Fragmenti omladine*, Centar društvenih djelatnosti SSOH/Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 119-131.
- Ilišin, V., 2002a: Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 269-302.
- Ilišin, V., 2002b: Mladi i politika, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 155-202.
- Ilišin, V., 2005: Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.), *Mladi Hrvatske i europska integracija*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 65-139.

- Ilišin, V., 2007a: Društveni status, problemi i budućnost mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 39-83.
- Ilišin, V., 2007b: Hrvatski sabor 2003: obrasci političke regrutacije parlamentarne elite, *Politička misao* (44) 4: 55-92.
- Ilišin, V., 2007c: Slobodno vrijeme i interesi mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 179-101.
- Ilišin, V., Mendeš, I., Potočnik, D., 2003: Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju, *Politička misao* (40) 3: 58-89.
- Ilišin, V., Radin, F., 2007: Mladi u suvremenom hrvatskom društvu, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 13-37.
- Inglehart, R., 1977: *Silent revolution. Changing values and political styles among Western publics*, Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, R., 1997: *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, R., Baker, W. E., 2000: Modernization, cultural change and persistence of traditional values, *American Sociological Review*, 65: 19-51.
- Karajić, N., 2000: *Politička modernizacija. Prilozi sociologiji hrvatskog društva*, Hrvatsko sociološko društvo/Filozofski fakultet, Zagreb/Zagreb.
- Kehily, M. (ur.), 2007: *Understanding youth: perspectives, identities and practices*, Sage, London.
- Gluckhohn, C., 1962: Values and Value Orientation in the Theory of Action, u: Parsons, T., Shils, E., *Toward a General Theory of Action*, Harper and Rowe, New York: 391-436.
- Kovatcheva, S., 2001: Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe, *Young*, 9 (1): 41-60.
- Labus, M., 2000: Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu, *Sociologija sela* (38) 1-2: 169-204.
- Lindh, K., Korhonen, V., 2010: Youth values and value changes from cultural and transnational perspectives, u: Korhonen, V. (ur.), *Cross-cultural Lifelong Learning*, Tampere University Press, Tampere: 135-166.
- Martynowicz, E., 2006: Values Accepted by Youth, *US-China Education Review* (3) 3: 9-16.
- Maslow, A. H., 1962: *Toward a Psychology of Being*, Van Nostrand, New York.
- Matić, D., 1990: Vrijednosti kao predmet sociološke znanosti, *Revija za sociologiju* (21) 3: 517-525.
- Miles, S., 2000: *Youth Lifestyles in a Changing World*, Open University Press, Buckingham.

- Pantić, D., 1977: Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva, u: Popović, M. V., i drugi, *Društveni slojevi i društvena svest*, Institut društvenih nauka, Beograd: 269-406.
- Pantić, D., 1980: *Priroda interesovanja*, Istraživačko-izdavački centar SSOS, Beograd.
- Pantić, D., Joksimović, S., Džuverović, B., Tomanović, V., 1981: *Interesovanja mladih*, Istraživačko-izdavački centar SSOS, Beograd.
- Radin, F., 1988: Hijerarhije i strukture društvenih vrijednosti, u: Radin, F. (ur.), *Fragmenti omladine*, Centar društvenih djelatnosti SSOH/Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 99-118.
- Radin, F., 2002: Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 47-78.
- Radin, F., 2007: Vrijednosti mladih Hrvata, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb: 137-156.
- Roberts, K., 2003: Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology, *The Sociological Review* (51) 4: 484-499.
- Roche, J., Tucker, S. (ur.), 1997: *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*, Sage Publications, London.
- Rokeach, M., 1973: *The Nature of human values*, Free Press, New York.
- Salmela-Aro, K., Nurmi, J. E., 1997: Goal contents, well-being and life context during the transition to university: a longitudinal study, *International Journal of Behavioural Development* (20) 3: 471-491.
- Schwartz, S. H., Huismans, S., 1995: Value priorities and religiosity in four Western religions, *Social Psychology Quarterly*, 58: 88-107.
- Schwartz, S. H., Rubel, T., 2005: Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies, *Journal of Personality and Social Psychology* (89) 6: 1010-1028.
- Thomson, R., Holland, J., 2002: Young People, Social Change and the Negotiation of Moral Authority, *Children Society*, 16: 103-115.
- Tomić-Koludrović, I., Leburić, A., 2001: *Skeptična generacija*, AGM, Zagreb.
- Ule, M., Renner, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B., 2000: *Socialna ranljivost mladih*, Urad Republike Slovenije za mladino/Založba Aristej, Ljubljana/Šentilj.
- Ustav Republike Hrvatske, 2001: *Narodne novine*, 41.
- Varelius, J., 2004: Objective explanations of individual well-being, *Journal of Happiness Studies* (5) 1: 73-91.
- Wallace, C., Kovatcheva, S., 1998: *Youth in Society. The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*, Rowe, Chippenham.

- Walter, A., 2006: Regimes of Youth Transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts, *Young* (14) 2: 119-141.
- Wyn, J., Dwyer, P., 1999: New directions in research on youth in transition, *Journal of Youth Studies* (2) 1: 5-21.
- Wyn, J., White, R., 1997: *Rethinking Youth*, Sage, London.
- Županov, J., 1995: *Poslije potopa*, Globus, Zagreb.

Vlasta Ilišin

YOUTH VALUES IN CROATIA

Summary

The article provides an analysis of youth values in Croatia in the socialist and post-socialist periods, comparing them with values of older citizens and of the political elite. The comparative analysis is based on data obtained through four empirical investigations conducted in 1986, 1999 and 2004. The results show that the predominant youth values remain stable, with minor oscillations in rank. The aspects in which the young are different from the older citizens are a broader variety of interests, a greater acceptance of post-materialistic values, and a lesser acceptance of traditional and political values. It is also shown that the optimism of youth is constantly on a high level, as well as their satisfaction with life, which is more pronounced than with older citizens. In all analyzed segments the political elite is noticeably different from both above-mentioned groups. The overall findings confirm that the acceptance of observed values varies depending on the social-political context, and the age and social status of the respondents. Since the scope of the variations is limited, the author concludes that this analysis gives one more confirmation of the relative stability of values, and of the fact that they are transmitted from generation to generation in a way which does not endanger social continuity.

Keywords: values, interests, satisfaction with life, optimism, youth, older citizens, political elite, Croatia

Kontakt: **Vlasta Ilišin**, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Amruševa 11, 10000 Zagreb. E-mail: vlasta.ilisin@idi.hr